

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:

«Вплив російсько-української війни на міжнародну систему безпеки»

Виконав студент 2 курсу,
групи ЗММв-2 спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Хацановський Артур Віталійович

Керівник – к.і.н., ст.в. Матвійчук Наталія Володимирівна

Рецензент – _____

Робота допущена до захисту
(протокол № ____ засідання
кафедри міжнародних відносин від
_____ 20__ року

Завідувач кафедри міжнародних відносин:
_____ (прізвище ім'я й по батькові)

м. Острог – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	8
1.1. Поняття та сутність міжнародної системи безпеки.....	8
1.2. Історичний розвиток системи міжнародної безпеки (XX – початок XXI ст.)	13
1.3. Основні суб’єкти та механізми міжнародної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, ШОС).....	18
1.4. Глобальні виклики та загрози у сфері міжнародної безпеки в XXI столітті	22
Висновки до розділу I.....	26
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА РЕГІОНАЛЬНУ І ГЛОБАЛЬНУ БЕЗПЕКУ.....	28
2.1. Передумови та причини російсько-української війни	28
2.2. Гібридна війна та її наслідки для міжнародного права	32
2.3. Військово-політичний вимір конфлікту: реакція НАТО та ЄС	39
2.4. Економічний вимір: санкційна політика та її ефективність.....	45
2.5. Інформаційна війна та кібербезпека.....	52
Висновки до розділу II.....	58
РОЗДІЛ III. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ВІЙНИ	60
3.1. Реформування НАТО та ЄС у відповідь на військову загрозу	60
3.2. Посилення військово-політичних альянсів і формування нових блоків ..	66
3.3. Вплив війни на політику ядерного стримування.....	72
3.4. Міграційні процеси як фактор міжнародної безпеки	77
3.5. Перспективи нової архітектури безпеки в Європі та світі	82
Висновки до розділу III	84
РОЗДІЛ IV. ПРОГНОЗИ ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СИТУАЦІЇ	86
4.1. Сценарії розвитку російсько-української війни: військовий, дипломатичний та економічний	86
4.2. Перспективи реформування ООН та інших міжнародних безпекових інституцій	90
4.3. Роль України у новій системі міжнародної безпеки	95
4.4. Геополітичні наслідки війни для різних регіонів світу.....	98
Висновки до розділу IV	105
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	110
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність. Російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 році з анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі, а у 2022 році переросла у повномасштабне вторгнення, стала однією з найбільших загроз сучасному світовому порядку. Ця війна змінила баланс сил у міжнародній системі безпеки, поставила під загрозу стабільність Європи, спричинила глобальні економічні потрясіння та сформувала нові виклики для провідних міжнародних організацій. Водночас конфлікт став ключовим фактором трансформації сучасної геополітики, виявив слабкість існуючих механізмів стримування агресії та призвів до перегляду стратегічних підходів до безпеки на рівні окремих держав та міжнародних об'єднань.

Російсько-українська війна значною мірою змінила міжнародну систему безпеки, що проявилось у посиленні НАТО, зміні енергетичних стратегій Європейського Союзу, активізації нових оборонних союзів та зростанні напруженості у світовій дипломатії. Цей конфлікт став випробуванням для таких організацій, як ООН, ОБСЄ, НАТО та ЄС, а також вплинув на відносини між ключовими глобальними акторами – США, Китаєм, Європейським Союзом та країнами Глобального Півдня. Крім того, війна мала суттєві наслідки для економічних процесів, спричинивши продовольчу кризу, енергетичну нестабільність та глобальне зростання цін.

Дослідження впливу війни на міжнародну систему безпеки є важливим для розуміння довгострокових наслідків цього конфлікту, прогнозування можливих сценаріїв його розвитку та розробки ефективних механізмів запобігання подібним кризам у майбутньому. Аналіз змін у військових, політичних та економічних стратегіях провідних країн світу дозволяє оцінити перспективи створення нової глобальної архітектури безпеки.

Аналіз стану розробки проблеми. Проблематика міжнародної безпеки та впливу російсько-української війни активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників

значний внесок у розробку питання зробили О. Литвиненко, В. Горбулін, Є. Магда, О. Данильян, М. Ожеван, які розглядають гібридну агресію, трансформацію світового порядку та роль України у системі міжнародної безпеки. Значний масив праць присвячено аналізу військово-політичного та безпекового виміру російсько-українського конфлікту, включаючи роботи Г. Перепелиці, А. Міхальського та експертів Центру Разумкова.

Серед іноземних авторів питання регіональної та глобальної безпеки у контексті війни в Україні розкривають Е. Лукас, Т. Снайдер, М. Макфол, З. Бжезінський (у попередніх фундаментальних працях), Ф. Фукуяма, аналітики RAND Corporation, NATO Review, Atlantic Council. Значна увага приділяється темам гібридної війни, кіберзагроз, еволюції НАТО, санкційної політики та змін у міжнародному праві.

Водночас, попри наявність значного наукового доробку, комплексного аналізу впливу російсько-української війни на формування нової архітектури міжнародної безпеки, а також систематизації змін у політичній, економічній та військовій сферах на глобальному рівні все ще недостатньо. Це визначає актуальність та наукову новизну даного дослідження.

Мета дослідження. Визначити основні наслідки російсько-української війни для міжнародної системи безпеки, дослідити трансформації у військовій, економічній та дипломатичній сферах, а також окреслити перспективи формування нової глобальної архітектури безпеки.

Завдання дослідження

- проаналізувати теоретичні засади сучасної міжнародної системи безпеки;
- дослідити історичні передумови та причини російсько-української війни;
- охарактеризувати основні напрями гібридної агресії та її вплив на міжнародне право;
- визначити реакцію нато, єс та інших міжнародних інституцій на

- оцінити ефективність санкційної політики та її економічні наслідки;
- дослідити інформаційний та кібернетичний вимір війни; - проаналізувати зміни у структурі міжнародної безпеки після початку повномасштабної війни;
- визначити перспективи реформування міжнародних безпекових інституцій;
- окреслити роль України у формуванні нової системи міжнародної безпеки та можливі сценарії розвитку ситуації.

Об’єкт дослідження – міжнародна система безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів.

Предмет дослідження – вплив російсько-української війни на механізми міжнародної безпеки, трансформацію військово-політичних альянсів, економічні процеси та дипломатичні відносини між державами.

У процесі дослідження використовувалися різні методи наукового аналізу:

- **Метод системного аналізу** – для дослідження міжнародної системи безпеки та оцінки її змін під впливом війни.
- **Порівняльний метод** – для аналізу військових стратегій, економічних наслідків та політичних рішень різних країн у контексті конфлікту.
- **Історичний метод** – для вивчення еволюції системи міжнародної безпеки та тенденцій її розвитку.
- **Метод контент-аналізу** – для аналізу офіційних документів, заяв міжнародних організацій, публікацій у ЗМІ та наукових досліджень щодо війни.
- **Метод прогнозування** – для оцінки можливих сценаріїв розвитку міжнародної безпекової ситуації після війни.

Хронологічні рамки охоплюють період з 2014 року (початок російської агресії проти України) до 2024 року, коли триває повномасштабна війна та відбуваються ключові зміни в архітектурі міжнародної безпеки. Географічні рамки включають:

- **Україну** як центральний об'єкт впливу конфлікту;
- **Європейський регіон**, зокрема країни ЄС і НАТО, які зазнали найбільших безпекових трансформацій;
- **США** як ключового актора трансатлантичної безпеки;
- **Росію**, що є стороною-агресором;
- **регіони Близького Сходу, Азії та Глобального Півдня**, на які конфлікт вплинув через енергетичні, продовольчі та політичні зміни.

У дослідженні використано комплекс джерел, серед яких:

- **офіційні документи** НАТО, ЄС, ООН, ОБСЄ, Міжнародного кримінального суду;
- **законодавчі акти України** та офіційні дані урядових структур; - **аналітичні доповіді міжнародних центрів** (RAND Corporation, Atlantic Council, Chatham House, Centre for European Policy Studies);
- **матеріали ЗМІ**, що висвітлюють політичні, військові та економічні аспекти російсько-української війни.

Джерельна база є різноманітною та репрезентативною, що дозволяє забезпечити об'єктивність висновків і точність аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу наслідків російсько-української війни для міжнародної системи безпеки. Зокрема:

1. Досліджено вплив війни на механізми міжнародної безпеки та їхню ефективність у стримуванні агресії.

7

2. Визначено нові тенденції у військових та дипломатичних стратегічних підходах ключових світових гравців, таких як НАТО, ЄС, США,

Китай та країни Близького Сходу.

3. Оцінено довгострокові наслідки санкційної політики та економічного тиску на Росію та інші держави.

4. Виявлено слабкі місця існуючих міжнародних інститутів та запропоновано можливі варіанти їхнього реформування.

5. Визначено перспективи участі України у формуванні нової глобальної системи безпеки.

Результати дослідження можуть бути використані в аналітичних центрах, урядових структурах, міжнародних організаціях та наукових установах для розробки стратегій зовнішньої політики, удосконалення безпекової політики України, прогнозування можливих загроз та визначення шляхів реформування міжнародних безпекових інститутів.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У кожному розділі міститься кілька підрозділів, що послідовно розкривають теоретичні засади міжнародної безпеки, вплив російсько-української війни на світову систему, трансформацію глобальних безпекових механізмів та прогноз можливих сценаріїв розвитку.

8

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття та сутність міжнародної системи безпеки

Міжнародна безпека є ключовим поняттям у сфері міжнародних відносин, яке охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та зменшення загроз для суверенних держав і міжнародної спільноти загалом. Вона включає в себе систему правил, механізмів і стратегій, що сприяють запобіганню військовим конфліктам, тероризму, кібератакам, поширенню зброї масового знищення та іншим викликам сучасного світу. Це поняття має як теоретичний, так і практичний характер,

що проявляється у створенні міжнародних угод, організацій та альянсів, які прагнуть підтримувати глобальну стабільність. Концепція міжнародної безпеки розвивалася протягом століть, і в різні періоди вона набувала різних трактувань залежно від політичних реалій, технологічного розвитку та рівня міжнародної взаємодії. Важливим чинником формування сучасних концепцій міжнародної безпеки є досвід двох світових воєн, "холодної війни", численних регіональних конфліктів, а також загроза тероризму, кіберзлочинності, економічних криз і кліматичних змін.

Одне з найважливіших визначень міжнародної безпеки подане в рамках ООН, де цей термін розглядається як стан відсутності загрози міжнародним миру та стабільності, який забезпечується через багатосторонню співпрацю між державами. У цьому контексті міжнародна безпека має три основні рівні: глобальний, регіональний і національний. На глобальному рівні вона забезпечується діяльністю міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО, ОБСЄ, а також механізмами дипломатичних переговорів, миротворчих місій і санкційної політики. Регіональна безпека охоплює діяльність організацій, які діють у межах певних територій, таких як Європейський Союз, ШОС або Організація американських держав. Національна безпека, у свою чергу,

9

визначається внутрішніми політичними рішеннями, що мають на меті захист суверенітету держави, її територіальної цілісності та добробуту громадян [18]. Основні концепції міжнародної безпеки можна умовно поділити на кілька підходів, які сформувалися під впливом різних шкіл думки у сфері міжнародних відносин. Реалістична концепція міжнародної безпеки ґрунтується на припущенні, що міжнародна система є анархічною, а держави прагнуть максимізувати власну силу для забезпечення виживання. Представники цього підходу, такі як Ганс Моргентау і Кеннет Волтц, наголошують, що безпека досягається через баланс сил, а міжнародні угоди є лише тимчасовими інструментами, які можуть бути порушені в разі зміни геополітичних обставин. З цієї точки зору, міжнародні альянси, такі як НАТО,

є засобом стримування агресивних держав, а військова сила відіграє ключову роль у підтриманні стабільності.

Таким чином, міжнародна безпека є динамічним і багатовимірним явищем, що охоплює різні концепції та підходи. Вона еволюціонує відповідно до змін у світовій політиці, економіці та технологіях. Реалістичний, ліберальний, колективний та людський підходи є основними теоретичними рамками, які допомагають пояснити механізми забезпечення безпеки в сучасному світі. Водночас розвиток нових загроз, таких як кібербезпека, екологічні катастрофи та глобальні пандемії, змушує міжнародну спільноту шукати нові шляхи забезпечення стабільності та мирного співіснування.

Міжнародна система безпеки є складним багаторівневим утворенням, яке функціонує через взаємодію держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів, що здійснюють вплив на глобальну стабільність. Вона формується на основі правових норм, політичних домовленостей та стратегічних інтересів країн, які прагнуть забезпечити власний суверенітет, територіальну цілісність і захист національних інтересів. У сучасному світі міжнародна система безпеки включає кілька рівнів, кожен з яких має свої особливості, механізми реалізації та сфери впливу.

10

Таблиця 1.1.

Основні підходи до визначення міжнародної безпеки

№	Підхід	Ключові особливості	Приклад використання
1	Реалістичний	Орієнтація на баланс сил, військову міць	Політика НАТО щодо стримування Росії
2	Ліберальний	Колективна безпека, міжнародні організації	Створення ООН та ЄС
3	Конструктивістський	Роль ідей, цінностей, норм	Санкції проти країн-агресорів
4	Марксистський	Безпека через рівний розподіл ресурсів	Критика капіталізму та впливу корпорацій

сформовано автором на основі [3]

Основним рівнем міжнародної системи безпеки є глобальний рівень, який охоплює всі держави світу та міжнародні організації, що відповідають за підтримання загальної стабільності. На цьому рівні діють такі ключові організації, як Організація Об'єднаних Націй, НАТО, ОБСЄ та інші структури, які формують механізми запобігання конфліктам, здійснення миротворчих операцій і врегулювання суперечок між країнами. Глобальний рівень міжнародної безпеки базується на системі міжнародного права, що регулює відносини між державами та визначає принципи мирного співіснування. Важливим елементом цього рівня є колективна безпека, яка реалізується через міжнародні угоди, такі як Статут ООН, Північноатлантичний договір та інші акти, що визначають порядок колективного реагування на загрози.

У межах глобального рівня міжнародної безпеки основну роль відіграє ООН, яка була створена після Другої світової війни з метою запобігання новим глобальним конфліктам. Організація діє через систему органів, таких як Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Міжнародний суд та спеціалізовані агентства. Рада Безпеки ООН є ключовим механізмом прийняття рішень щодо міжнародної безпеки, проте її ефективність часто піддається критиці через право вето постійних членів – США, Великобританії, Франції, Китаю та Росії. Це право дозволяє блокувати будь-які резолюції, що суперечать інтересам цих країн, що ускладнює процес ухвалення рішень щодо конфліктів, таких як війна в Україні [36].

11

На глобальному рівні міжнародної безпеки важливу роль відіграє НАТО, яке було створене для забезпечення колективної оборони країн учасниць. Після закінчення "холодної війни" Альянс адаптував свою діяльність до нових викликів, зокрема боротьби з тероризмом, гібридними загрозами та кібератаками. У відповідь на сучасні виклики, включаючи російсько-українську війну, НАТО зміцнило свою присутність у Східній Європі та розширило військове співробітництво з країнами-партнерами. Це

свідчить про еволюцію міжнародної безпекової системи, що пристосовується до змінних обставин.

Другим рівнем міжнародної системи безпеки є регіональний рівень, який охоплює держави певного географічного простору та організації, що діють у межах цього регіону. Регіональні механізми безпеки відіграють критично важливу роль у підтриманні стабільності, оскільки вони дозволяють державам оперативно реагувати на загрози та створювати локальні альянси для вирішення безпекових питань. До основних регіональних організацій, що забезпечують безпеку, належать Європейський Союз, ОБСЄ, Африканський Союз, Організація американських держав, Шанхайська організація співробітництва та інші.

У Європі одним із провідних суб'єктів регіональної безпеки є Європейський Союз, який хоч і не є військовим альянсом, але здійснює вагомий вплив на безпекову ситуацію через спільну зовнішню та безпекову політику. ЄС активно підтримує санкційну політику, спрямовану на обмеження агресивних дій держав та реалізує програми зміцнення обороноздатності своїх країн-членів. Іншою важливою організацією є ОБСЄ, яка займається моніторингом ситуації у зонах конфліктів, зокрема в Україні, та сприяє дипломатичному врегулюванню криз.

Регіональний рівень міжнародної безпеки також охоплює механізми військової співпраці між державами, які формують стратегічні альянси для захисту спільних інтересів. Наприклад, країни Балтії та Польща активно співпрацюють у сфері оборони, зміцнюючи свої кордони перед потенційною

12

загрозою з боку Росії. Подібні тенденції спостерігаються і в Азії, де країни, такі як Японія, Південна Корея та Австралія, розширюють військове партнерство з США для стримування Китаю [29].

Третім рівнем міжнародної системи безпеки є національний рівень, який визначає заходи, що здійснюються кожною окремою державою для забезпечення власної безпеки. Національні стратегії безпеки включають

військову політику, розвідку, контртерористичні заходи, кібербезпеку, захист критичної інфраструктури та економічні механізми забезпечення стабільності. Держави розробляють відповідні стратегії, які базуються на оцінці зовнішніх і внутрішніх загроз, а також враховують геополітичні реалії.

Важливою складовою національного рівня безпеки є оборонна політика, яка визначає розвиток збройних сил, військово-промислового комплексу та механізмів реагування на загрози. Наприклад, Україна після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році значно реформувала свою систему національної безпеки, посиливши армію, запровадивши військовий стан і активізувавши міжнародну співпрацю у сфері оборони. Аналогічно багато європейських країн збільшили оборонні бюджети та переглянули власні доктрини безпеки.

Окрім військової складової, національний рівень безпеки включає кібербезпеку, що стає все більш актуальною у цифрову епоху. Держави створюють спеціалізовані підрозділи, що займаються захистом критичної інфраструктури від хакерських атак, які можуть бути частиною гібридної війни. Наприклад, під час війни в Україні Росія здійснювала масштабні кібератаки на державні органи та об'єкти інфраструктури, що підкреслює важливість цифрової безпеки [40].

Таблиця 1.2.

Рівні міжнародної безпеки

№	Рівень безпеки	Характеристика	Приклади
---	----------------	----------------	----------

13

1	Глобальний	Включає всі країни світу	ООН, МАГАТЕ, Глобальні санкції
2	Регіональний	Безпека в межах певного регіону	НАТО, ОБСЄ, ШОС
3	Національний	Захист територіальної цілісності держави	Збройні сили, розвідка, державна політика
4	Локальний	Безпека всередині міст або громад	Поліція, місцева влада

Таким чином, міжнародна система безпеки має складну багаторівневу структуру, що включає глобальний, регіональний та національний рівні. Кожен із цих рівнів виконує специфічні функції та забезпечує механізми підтримання стабільності. Глобальний рівень визначає загальні правила та принципи міжнародної безпеки, регіональний рівень сприяє взаємодії держав у межах конкретних географічних просторів, а національний рівень забезпечує безпеку окремих країн відповідно до їхніх стратегічних інтересів. Усі ці рівні взаємопов'язані, і ефективність міжнародної системи безпеки залежить від їхньої взаємодії та здатності адаптуватися до нових викликів [10].

1.2. Історичний розвиток системи міжнародної безпеки (XX – початок XXI ст.)

XX століття стало періодом кардинальних змін у сфері міжнародної безпеки, що було зумовлено двома світовими війнами, «холодною війною», процесами деколонізації, формуванням нових військово-політичних альянсів та появою глобальних механізмів безпеки. Ці події значно вплинули на формування сучасних концепцій міжнародної безпеки, змусили держави переосмислити свої стратегічні підходи до оборони та запобігання конфліктам, а також сприяли створенню системи міжнародних інституцій, покликаних регулювати відносини між країнами.

Першим визначним етапом у розвитку міжнародної безпеки XX століття стала Перша світова війна (1914–1918), яка продемонструвала масштаб руйнувань і людських втрат, зумовлених війною індустріальної епохи. Бойові дії вперше набули глобального характеру, оскільки у конфлікті взяли участь десятки держав з різних континентів. Після завершення війни світова

спільнота усвідомила необхідність створення механізмів, які б унеможливлювали повторення подібних катастроф. Це призвело до утворення

Ліги Націй у 1920 році – першої міжнародної організації, метою якої було забезпечення колективної безпеки та запобігання війнам шляхом дипломатії та санкцій. Однак ефективність Ліги Націй була обмеженою через відсутність інструментів примусу та неспроможність протидіяти агресії з боку нацистської Німеччини, Італії та Японії. Зокрема, Ліга Націй не змогла ефективно зреагувати на анексію Маньчжурії Японією у 1931 році, вторгнення Італії в Ефіопію у 1935 році та зростання мілітаристської політики Гітлера у Європі. Таким чином, хоча Ліга Націй і стала важливим першим кроком до організованої міжнародної безпеки, її неспроможність запобігти Другій світовій війні засвідчила необхідність глибших реформ у сфері міжнародної безпеки.

Друга світова війна (1939–1945) стала наймасштабнішим військовим конфліктом XX століття, внаслідок якого загинуло понад 60 мільйонів людей, а світова політична карта зазнала значних змін. Це був період, коли ідея колективної безпеки зазнала краху, оскільки Ліга Націй виявилася безсилою перед агресією Німеччини, Італії та Японії. Війна також ознаменувала епоху масового використання нових військових технологій, зокрема авіації, бронетехніки, ракетної зброї та, найголовніше, ядерної зброї, яка змінила уявлення про можливості ведення війн у майбутньому. Завершення війни привело до необхідності створення ефективнішого міжнародного механізму для забезпечення миру та безпеки [44].

Таблиця 1.3.

Еволюція міжнародної безпеки у XX столітті

Період	Основні події	Вплив на систему безпеки
1918-1939	Версальський договір, створення Ліги Націй	Перша спроба колективної безпеки, але неефективна
1945-1991	Холодна війна, створення ООН, НАТО, Варшавського договору	Біполярна система, баланс сил, ядерне стримування
1991-2001	Розпад СРСР, розширення НАТО, конфлікти на Балканах	Формування однополярного світу з домінуванням США

2001-2020	Війна з тероризмом, конфлікти в Іраку, Сирії, Україні	Повернення до гібридної війни, зростання загроз
-----------	---	---

сформовано автором на основі джерела [9]

Таким чином, ХХ століття стало періодом формування ключових принципів міжнародної безпеки, створення глобальних та регіональних інституцій, розробки механізмів контролю над озброєннями та впровадження нових підходів до врегулювання конфліктів. Від повної анархії та неконтрольованих війн світ перейшов до системи колективної безпеки, багатосторонньої дипломатії та обмеження військових загроз, хоча виклики у сфері безпеки залишилися актуальними навіть у ХХІ столітті.

На початку ХХІ століття система міжнародної безпеки зазнала значних змін, зумовлених новими геополітичними реаліями, технологічними досягненнями та глобалізацією. Світ перестав бути двополярним після завершення «холодної війни», а міжнародний порядок почав формуватися навколо нових викликів, зокрема міжнародного тероризму, регіональних конфліктів, кіберзагроз та екологічних проблем. Відбулася трансформація традиційних підходів до забезпечення безпеки, і роль міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО, ЄС та інші, була переглянута у відповідності до нових глобальних викликів.

Одним із ключових чинників змін у міжнародній безпеці стала глобальна війна з тероризмом, яка розпочалася після терактів 11 вересня 2001 року у США. Атака «Аль-Каїди» на Всесвітній торговий центр та Пентагон стала поворотним моментом у світовій політиці, змусивши міжнародне співтовариство переосмислити концепцію загроз і механізми реагування на них. США та їхні союзники розпочали воєнні кампанії в Афганістані та Іраку, спрямовані на знищення терористичних угруповань і зміну політичних режимів, які, на їхню думку, підтримували тероризм. Однак такі операції показали, що традиційні військові методи боротьби не завжди є ефективними у стримуванні нових загроз, оскільки терористичні угруповання діють за

межами державних структур і використовують асиметричні методи ведення війни [49].

Зіткнувшись із проблемами боротьби з тероризмом, міжнародне співтовариство почало більше уваги приділяти превентивним заходам, таким як розвідка, міжнародна координація у сфері безпеки та контроль над фінансуванням терористичних організацій. Було створено нові механізми співпраці між державами, зокрема антитерористичні коаліції та об'єднання спецслужб, спрямовані на виявлення та ліквідацію загроз ще до їх реалізації. У XXI столітті ключову роль у боротьбі з тероризмом почали відігравати кібербезпека та інформаційні технології, оскільки багато терористичних груп використовували інтернет для вербування бойовиків, поширення пропаганди та координації атак.

Ще одним важливим аспектом трансформації системи міжнародної безпеки стало зростання впливу кіберзагроз. У сучасному світі кіберпростір став критично важливим полем бою, оскільки атаки на цифрові системи можуть завдати величезних збитків державам та корпораціям без використання традиційної військової сили. Кібератаки на урядові структури, енергетичні системи та фінансові установи стали новим інструментом політичного впливу, який використовують як держави, так і приватні хакерські групи. Прикладом масштабної кіберзагрози стала атака вірусу Stuxnet у 2010 році, спрямована на знищення ядерної програми Ірану. Цей випадок продемонстрував, що в XXI столітті кіберпростір став одним із головних елементів сучасної міжнародної безпеки, і держави змушені розвивати власні стратегії кіберзахисту.

Регіональні конфлікти також залишаються одним із головних викликів сучасної системи міжнародної безпеки. Починаючи з 2000-х років, світ спостерігав за численними військовими конфліктами, що мали значний вплив на глобальну стабільність. Серед них – війни на Близькому Сході, громадянська війна в Сирії, збройний конфлікт у Лівії, війна в Ємені та численні етнічні конфлікти в Африці. Ці війни не тільки призвели до

масштабних гуманітарних катастроф, а й створили нові загрози для міжнародної безпеки, такі як масова міграція, зростання нелегального обігу зброї та поширення екстремістських ідей [67].

Важливим елементом трансформації міжнародної безпеки стало загострення відносин між великими державами. США, Китай і Росія стали головними гравцями у сучасному багатопольному світі, кожен із яких має власні геополітичні інтереси та намагається зміцнити свої позиції у глобальній системі. Політична конкуренція між цими державами інколи набуває форми економічних санкцій, інформаційних воєн та військових демонстрацій сили, що загострює міжнародну ситуацію та створює передумови для нових конфліктів [51].

Особливу роль у трансформації міжнародної безпеки відіграла російсько-українська війна, яка почалася в 2014 році з анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі, а в 2022 році переросла у повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Ця війна стала ключовою подією, що змінила безпекову ситуацію у Європі та змусила НАТО і Європейський Союз переглянути свої стратегії оборони. Західні держави почали активне військове співробітництво з Україною, надаючи їй озброєння, розвіддані та фінансову допомогу. Водночас війна продемонструвала неспроможність ООН ефективно реагувати на агресію великої держави, оскільки Росія використовує своє право вето для блокування будь-яких резолюцій щодо України.

Ще одним важливим напрямком трансформації міжнародної безпеки стало питання кліматичних змін та екологічної безпеки. У XXI столітті екологічні загрози, такі як глобальне потепління, дефіцит води, природні катастрофи та деградація природних ресурсів, почали відігравати значну роль у міжнародних відносинах. Багато держав усвідомили, що екологічні проблеми можуть спричинити нові конфлікти через боротьбу за ресурси, а також призвести до масштабних міграційних процесів. У відповідь на ці виклики міжнародне співтовариство розробило низку угод, таких як Паризька

кліматична угода, спрямованих на зменшення впливу людини на довкілля та запобігання екологічним катастрофам.

Таблиця 1.4.

Основні загрози міжнародній безпеці у XXI столітті

№	Загроза	Характеристика	Приклад
1	Гібридні війни	Поєднання традиційних військових дій, кібер- та інформаційних атак	Війна в Україні, кібератаки РФ
2	Тероризм	Атаки на цивільне населення, релігійний екстремізм	ІДІЛ, теракти у Європі
3	Ядерні загрози	Розширення ядерних програм, шантаж ядерною зброєю	Північна Корея, Росія
4	Енергетичні кризи	Контроль за ресурсами як інструмент політики	Газовий шантаж РФ

сформовано автором на основі джерела [13]

Таким чином, система міжнародної безпеки у XXI столітті зазнала значних змін під впливом нових викликів і загроз. Вона стала більш комплексною та багатоплановою, оскільки поряд із традиційними військовими конфліктами та геополітичними протистояннями з'явилися нові аспекти безпеки, такі як кібербезпека, боротьба з тероризмом, екологічні загрози та інформаційна війна. Сучасний світ перебуває в стані глобальної нестабільності, і питання міжнародної безпеки залишається одним із ключових завдань для держав та міжнародних організацій, які шукають ефективні механізми запобігання конфліктам та підтримання стабільності у нових умовах [11].

1.3. Основні суб'єкти та механізми міжнародної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, ШОС)

Міжнародна безпека у XXI столітті значною мірою залежить від діяльності глобальних і регіональних організацій, які виконують функцію

стабілізації, миротворчої діяльності, протидії конфліктам та забезпечення співпраці між державами. В умовах зростання загроз, таких як тероризм, збройні конфлікти, кіберзлочинність, порушення міжнародного права та

19

економічна нестабільність, ці організації відіграють ключову роль у формуванні міжнародного порядку. Глобальні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, НАТО, ОБСЄ, а також регіональні об'єднання, серед яких Європейський Союз, Шанхайська організація співробітництва та Африканський Союз, мають різні механізми впливу на безпекову ситуацію та функціонують у межах визначених географічних зон або глобально.

Головною глобальною організацією, що забезпечує міжнародну безпеку, є Організація Об'єднаних Націй. Вона була створена у 1945 році з метою запобігання новим світовим війнам та збереження миру шляхом багатосторонньої дипломатії. ООН має складну структуру, яка включає Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Міжнародний суд, а також численні спеціалізовані агентства та програми. Головною функцією Ради Безпеки є підтримання міжнародного миру та безпеки, прийняття рішень щодо санкцій, миротворчих місій і військових операцій у разі конфліктів. Однак механізм прийняття рішень у Раді Безпеки є недосконалим, оскільки постійні члени (США, Великобританія, Франція, Китай, Росія) мають право вето, що ускладнює ухвалення ефективних заходів у разі кризових ситуацій. Зокрема, під час російсько-української війни Росія блокувала резолюції, спрямовані на припинення агресії, що викликало дискусії щодо необхідності реформування ООН.

Окрім дипломатичних механізмів, ООН активно здійснює миротворчі операції у зонах конфліктів, надсилаючи свої контингенти для контролю за дотриманням перемир'я та запобігання подальшій ескалації. Такі місії здійснювалися в Африці, на Балканах, Середньому Сході та інших гарячих точках. Водночас ефективність цих операцій нерідко ставилася під сумнів через відсутність реальних важелів впливу на сторони конфлікту та обмежені

мандати миротворчих сил [13].

Іншою важливою глобальною організацією, що впливає на безпеку, є Північноатлантичний альянс. НАТО було створено у 1949 році як оборонний союз країн Західної Європи та Північної Америки для протидії загрозам з боку

20

Радянського Союзу. З моменту завершення «холодної війни» Альянс значно розширився та адаптував свої функції до нових реалій. Основний принцип НАТО – колективна безпека, закріплена у статті 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає, що напад на одного члена Альянсу розглядається як напад на всіх. Це робить НАТО одним із найбільш потужних безпекових механізмів у світі, що здатен оперативно реагувати на військові загрози. У ХХІ столітті НАТО активно залучалося до міжнародних операцій, зокрема в Афганістані, Іраку, Косово та Лівії. Альянс також відіграє ключову роль у стримуванні російської агресії в Європі, зміцнюючи військову присутність у країнах Балтії, Польщі та інших східноєвропейських державах. Після початку повномасштабної війни Росії проти України НАТО значно посилило підтримку України, хоча формально країна не є членом Альянсу. Постачання зброї, проведення спільних навчань та зміцнення оборонних можливостей східноєвропейських країн свідчить про зростаючу роль НАТО у гарантуванні безпеки в Європі [5].

Окрім глобальних організацій, міжнародна безпека значною мірою залежить від діяльності регіональних об'єднань. Одним із ключових регіональних гравців є Європейський Союз, який, хоча і не є військовим альянсом, має впливові механізми забезпечення безпеки через дипломатичні, санкційні та економічні важелі. ЄС розвиває власну систему колективної оборони та веде активну зовнішню політику, спрямовану на врегулювання конфліктів і підтримку стабільності. Важливим аспектом діяльності ЄС є економічні санкції, які були використані проти Росії після її агресії в Україні. Санкційна політика обмежила фінансові можливості Росії, зменшила її доступ до світових ринків та технологій, що є вагомим елементом сучасної системи

міжнародної безпеки.

Шанхайська організація співробітництва є ще одним впливовим регіональним об'єднанням, яке включає Китай, Росію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, Індію та Пакистан. ШОС зосереджується на боротьбі з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом, а також сприяє

21

економічному та політичному співробітництву між своїми членами. Проте, попри декларативну підтримку міжнародної безпеки, ШОС не має чітко визначених військових механізмів реагування на конфлікти, а політична орієнтація організації значною мірою визначається інтересами Китаю та Росії.

На африканському континенті важливу роль у забезпеченні регіональної безпеки відіграє Африканський Союз (АС), який займається миротворчими місіями, дипломатичним врегулюванням конфліктів і координацією зусиль африканських держав у сфері безпеки. Враховуючи значну кількість збройних конфліктів на континенті, АС бере участь у стабілізаційних операціях та співпрацює з ООН у рамках миротворчих програм.

Загалом діяльність глобальних та регіональних організацій є важливим елементом сучасної міжнародної безпеки. Вони створюють механізми врегулювання конфліктів, здійснюють миротворчі місії, запроваджують санкції, підтримують військову співпрацю та сприяють багатостороннім переговорам. Проте ефективність цих організацій залежить від політичної волі держав-членів, доступу до ресурсів та здатності адаптуватися до нових викликів, таких як гібридні війни, кіберзагрози та зміни у світовому геополітичному балансі. У ХХІ столітті система міжнародної безпеки продовжує трансформуватися, і роль міжнародних організацій у підтримці стабільності залишається критично важливою [54].

Таблиця 1.5.

Основні міжнародні організації у сфері безпеки

Організація	Основна функція	Приклад діяльності
ООН	Миротворчі місії, санкції,	Санкції проти КНДР, миротворці

	дипломатика	в Африці
НАТО	Колективна оборона, військові операції	Операція в Афганістані, допомога Україні
ОБСЄ	Контроль за конфліктами, посередництво	Моніторинг виборів, місії в Україні
ШОС	Військове та економічне співробітництво	Спільні навчання Китаю та РФ

сформовано автором на основі джерела [21]

22

Механізми забезпечення міжнародної безпеки є важливими інструментами для запобігання збройним конфліктам, підтримання стабільності та реагування на глобальні виклики. Вони включають політичні, дипломатичні, військові, економічні та правові заходи, які використовуються державами та міжнародними організаціями для гарантування миру. Проте ефективність цих механізмів часто ставиться під сумнів через геополітичні інтереси окремих країн, проблеми координації міжнародних зусиль та невідповідність сучасним викликам, таким як гібридні війни, кіберзагрози, тероризм та зміни клімату.

Одним із ключових механізмів забезпечення міжнародної безпеки є дипломатія та міжнародні переговори. Дипломатичні зусилля відіграють важливу роль у мирному врегулюванні конфліктів, запобіганні ескалації та встановленні норм міжнародного співіснування. Організація Об'єднаних Націй відіграє центральну роль у дипломатичних процесах, забезпечуючи платформу для діалогу між державами, укладання міжнародних угод і вирішення суперечок. Генеральна Асамблея ООН приймає резолюції, які рекомендують певні заходи для забезпечення миру, хоча вони не є обов'язковими для виконання. Водночас Рада Безпеки ООН ухвалює резолюції, які мають обов'язковий характер, але ефективність цього механізму обмежується правом вето постійних членів. Це часто стає перешкодою для оперативного реагування на міжнародні кризи, як показав приклад війни в

Україні, де Росія блокує будь-які рішення щодо власної агресії [70].

1.4. Глобальні виклики та загрози у сфері міжнародної безпеки в XXI столітті

У XXI столітті міжнародна безпека стикається з новими викликами, серед яких особливе місце займають тероризм, кіберзагрози та військові конфлікти. Ці фактори мають значний вплив на глобальну стабільність, економічний розвиток, а також на внутрішню та зовнішню політику держав.

23

Вони є взаємопов'язаними та використовуються як інструменти політичного тиску, геополітичного впливу і гібридної війни. В умовах глобалізації, технологічного прогресу та трансформації міжнародних відносин ці загрози стають дедалі складнішими для контролю та стримування.

Таблиця 1.6.

Види сучасних військових конфліктів

Вид конфлікту	Особливості	Приклади
Традиційна війна	Зіткнення між арміями держав	Війна в Іраку (2003), війна в Сирії
Тероризм	Дії малих груп із використанням насилля	Атаки ІДІЛ, Аль-Каїда
Кіберконфлікт	Використання хакерських атак та дезінформації	Кібератаки на США, ЄС, Україну

сформовано автором на основі джерела [2]

Таким чином, тероризм, кіберзагрози та військові конфлікти є ключовими загрозами міжнародній безпеці у XXI столітті. Вони змінюють підходи держав до оборони, змушують розробляти нові стратегії протидії та посилювати міжнародну співпрацю. Проте боротьба з цими викликами потребує не лише військових або технологічних засобів, а й комплексного підходу, що включає дипломатію, економічні заходи, правові механізми та розвиток глобальних ініціатив, спрямованих на запобігання конфліктам та

забезпечення стабільності у світі.

У ХХІ столітті міжнародна система безпеки стикається з комплексом нових викликів, які є не лише військово-політичними, а й екологічними, енергетичними та економічними. Ці виклики тісно пов'язані між собою та мають суттєвий вплив на стабільність у світі. Усі вони потребують багатосторонньої співпраці між державами, оскільки масштаби проблем перевищують можливості однієї країни. Зміна клімату, енергетичні кризи та економічна нестабільність стають не менш значущими факторами міжнародної безпеки, ніж традиційні військові загрози, і часто виступають каталізаторами нових конфліктів та криз.

Одним із найбільших викликів сучасності є «екологічні проблеми», пов'язані зі зміною клімату. «Глобальне потепління», спричинене діяльністю людини, призводить до підвищення температури на планеті та викликає

24

екстремальні погодні явища, такі як посухи, повені, урагани та лісові пожежі. Наслідки зміни клімату мають серйозні соціально-економічні наслідки: скорочується доступ до прісної води, знижується врожайність сільськогосподарських культур, зростає кількість «екологічних біженців». Ці фактори породжують напругу в регіонах, що й без того є політично нестабільними, і можуть стати причиною нових конфліктів за ресурси. Зокрема, країни Близького Сходу та Африки вже стикаються з проблемами вододефіциту, що поглиблює політичні суперечки та підвищує ризик збройних зіткнень.

Екологічні виклики вимагають глобальних зусиль для їх вирішення. Міжнародна спільнота намагається координувати дії з подолання кліматичних змін через низку міжнародних угод. Зокрема, Паризька угода 2015 року стала важливим кроком у боротьбі з глобальним потеплінням. Вона передбачає зобов'язання країн щодо скорочення викидів парникових газів та перехід до відновлюваних джерел енергії. Однак виконання цих зобов'язань стикається з численними перешкодами: економічні інтереси держав, залежність від

викопних ресурсів та недостатнє фінансування екологічних проектів гальмують процес. Усе це створює ризики для майбутнього людства, оскільки наслідки кліматичних змін стають дедалі відчутнішими [72].

Енергетичні виклики також є важливим фактором міжнародної безпеки. Сучасна світова економіка значною мірою залежить від викопних енергоносіїв – нафти, газу та вугілля. Контроль над джерелами енергії та шляхами їх транспортування є одним із ключових чинників геополітики. Країни, що володіють значними запасами нафти й газу, мають стратегічну перевагу та можуть використовувати енергетичні ресурси як інструмент політичного тиску. Наприклад, Росія, будучи одним із найбільших постачальників газу до Європи, неодноразово використовувала «газову дипломатію» для впливу на сусідні країни. Це викликало серйозні занепокоєння в Європейському Союзі та спонукало країни до диверсифікації джерел постачання енергії.

25

Енергетичні кризи, спричинені політичними конфліктами чи коливаннями на світових ринках, можуть мати серйозні наслідки для економіки та соціальної стабільності. Зростання цін на нафту та газ під час глобальних криз призводить до інфляції, зниження життєвого рівня населення та посилення соціального невдоволення. Енергетична безпека стає пріоритетом для багатьох країн, які прагнуть зменшити залежність від імпорту енергоресурсів шляхом розвитку альтернативних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та геотермальна енергетика. Перехід до відновлюваних джерел є не лише екологічною необхідністю, а й важливим фактором зниження геополітичних ризиків, пов'язаних із залежністю від викопних ресурсів.

У контексті енергетичних викликів важливу роль відіграє міжнародна співпраця. Організації, такі як Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), Європейський Союз та ОПЕК, працюють над розробкою спільних стратегій забезпечення енергетичної стабільності та зменшення впливу цінових коливань на світових ринках. Однак політичні розбіжності між країнами, що

експортують і споживають енергію, часто ускладнюють досягнення консенсусу та ефективної координації зусиль.

Економічні виклики є ще одним важливим аспектом міжнародної безпеки. Глобалізація світової економіки створила нові можливості для розвитку, але водночас підвищила вразливість держав до фінансових криз та економічних потрясінь. Світова фінансова криза 2008 року продемонструвала, як швидко економічні проблеми в одній країні можуть поширитися на інші, спричинивши масове безробіття, банкрутство банків та падіння виробництва. Ці наслідки мали не лише економічний, а й політичний характер, оскільки зростання соціальної нерівності та безробіття призводить до політичної нестабільності та посилення радикальних настроїв [76].

У сучасних умовах економічна безпека тісно пов'язана з геополітичними чинниками. Торговельні війни, санкції та економічні блокади стали поширеними інструментами міжнародної політики. Наприклад,

26

економічні санкції, запроваджені проти Росії у відповідь на її агресію проти України, мали суттєвий вплив на російську економіку, але також спричинили виклики для країн, що залежать від російського газу та нафти. Торговельна війна між США та Китаєм вплинула на світові ланцюги постачання, змусивши компанії переглянути свої виробничі стратегії та спричинивши економічну нестабільність у багатьох регіонах.

Крім того, пандемія COVID-19 стала одним із найбільших економічних викликів сучасності. Вона призвела до масових локдаунів, закриття підприємств, зниження світової торгівлі та суттєвого падіння ВВП багатьох країн. Пандемія показала вразливість світової економіки до глобальних потрясінь та підкреслила необхідність зміцнення національних економік, розвитку систем охорони здоров'я та створення механізмів швидкого реагування на кризи.

Таким чином, екологічні, енергетичні та економічні виклики є невід'ємною частиною сучасної міжнародної системи безпеки. Вони

вимагають комплексного підходу, що включає міжнародну співпрацю, розробку спільних стратегій та адаптацію до нових реалій. Вирішення цих проблем є критично важливим для забезпечення стабільності, сталого розвитку та запобігання новим кризам у XXI столітті [66].

Висновки до розділу I

Розділ 1 висвітлює теоретичні основи міжнародної безпеки, її структуру, ключові суб'єкти та глобальні виклики XXI століття. Аналіз показав, що міжнародна система безпеки є багаторівневою, включаючи глобальний, регіональний, національний та локальний рівні, які взаємопов'язані та залежать від політичних, економічних та військових факторів.

Історичний розвиток міжнародної безпеки продемонстрував її трансформацію від Версальської системи міжвоєнного періоду до сучасної багатопольярної структури. Друга світова війна спричинила створення ООН, а

27

холодна війна розділила світ на два табори, що визначило баланс сил у другій половині XX століття. Після розпаду СРСР виникла нова парадигма міжнародної безпеки, в якій США та їхні союзники відігравали ключову роль.

Глобальні та регіональні організації, такі як ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та ШОС, відіграють центральну роль у забезпеченні міжнародної безпеки, проте їхня ефективність часто залежить від політичної волі держав-членів та механізмів реагування. ООН залишається важливим міжнародним арбітром, але її здатність ефективно втручатися у конфлікти обмежується правом вето постійних членів Ради Безпеки. НАТО значно розширила свої функції після холодної війни, включаючи кризовий менеджмент і протидію гібридним загрозам.

Одним із ключових викликів XXI століття є поява нових загроз, таких як гібридні війни, кіберзлочинність, тероризм, зміна клімату та економічні кризи. Зростання нестабільності у світі, загострення міжнародних конфліктів та

відсутність ефективного механізму запобігання війнам роблять питання реформування міжнародної системи безпеки вкрай актуальним.

Таким чином, міжнародна безпека є складною та багатогранною системою, яка постійно змінюється під впливом історичних, політичних та економічних факторів. Трансформація механізмів забезпечення безпеки та посилення міжнародного співробітництва є ключовими умовами стабільності у сучасному світі.

28

РОЗДІЛ II. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА РЕГІОНАЛЬНУ І ГЛОБАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

2.1. Передумови та причини російсько-української війни

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, має глибокі історичні, політичні та економічні передумови. Коріння конфлікту сягають не лише сучасних міжнародних подій, але й багатовікових історичних процесів, пов'язаних із формуванням української державності, політики імперського контролю з боку Росії, економічної взаємозалежності пострадянських держав та боротьби України за незалежність і європейську інтеграцію.

З історичної точки зору, Росія століттями намагалася контролювати територію України, що було зумовлено як геополітичними, так і економічними причинами. Починаючи з XVII століття, після Переяславської ради 1654 року, Москва поступово поглинала українські землі, позбавляючи їх автономії та встановлюючи прямий контроль над адміністративними, військовими та економічними структурами. У XIX столітті Україна повністю увійшла до складу Російської імперії, що супроводжувалося політикою русифікації, заборонаю української мови, репресіями проти національно орієнтованої інтелігенції та обмеженням економічного розвитку українських територій.

Після розпаду Російської імперії в 1917 році Україна проголосила незалежність, однак більшовицьке вторгнення 1918-1921 років призвело до

встановлення радянської влади. Період радянської окупації відзначився політичними репресіями, голодомором 1932-1933 років, що став актом геноциду українського народу, а також штучним розподілом територій, який сприяв загостренню міжетнічних конфліктів. Хоча в складі СРСР Україна формально мала статус союзної республіки, всі ключові політичні рішення ухвалювалися в Москві, що фактично позбавило її реального суверенітету.

29

Розпад Радянського Союзу в 1991 році став ключовим моментом у формуванні передумов сучасного конфлікту. Україна проголосила незалежність і почала будувати власну державність, що викликало негативну реакцію Москви, яка втрачала стратегічний контроль над однією з найбільших та економічно важливих республік колишнього СРСР. Російська Федерація неодноразово намагалася втручатися у внутрішні справи України, використовуючи політичні, економічні та інформаційні важелі впливу. Одним із головних інструментів тиску на Київ стала енергетична залежність України від російського газу, що неодноразово використовувалося Кремлем як засіб шантажу [32].

Політичні передумови конфлікту посилювалися протягом усіх років незалежності України. Росія продовжувала розглядати Україну як частину своєї «сфери впливу», намагаючись блокувати її інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО. У 2004 році під час Помаранчевої революції українці виступили проти фальсифікацій на президентських виборах, що призвело до поразки проросійського кандидата Віктора Януковича та перемоги Віктора Ющенка, який задекларував курс на європейську інтеграцію. Кремль розцінив цей розвиток подій як загрозу своїм інтересам і розпочав активну інформаційну кампанію проти України, одночасно підтримуючи проросійські сили всередині країни.

Економічні аспекти також відігравали важливу роль у передумовах конфлікту. Україна традиційно була важливим торговельним партнером Росії, а також транзитною країною для експорту російського газу до Європи. Після

здобуття незалежності Київ прагнув диверсифікувати свою економіку, розширюючи співпрацю з ЄС та іншими західними країнами. У 2013 році український уряд підписав угоду про асоціацію з ЄС, що викликало гостру реакцію Росії, яка запропонувала Україні фінансові пільги та зниження цін на газ в обмін на відмову від євроінтеграції. Внаслідок тиску Кремля президент Янукович вирішив не підписувати угоду, що викликало масові протести в Україні, відомі як Революція Гідності.

30

Після втечі Януковича у 2014 році Росія вдалася до безпрецедентних дій, спрямованих на дестабілізацію України. Анексія Криму стала першим відкритим актом агресії, який порушив міжнародне право та спровокував міжнародну кризу. Росія використала свої військові бази на півострові та підтримку проросійського населення для організації незаконного «референдуму», результати якого не були визнані жодною провідною світовою державою. Анексія Криму стала лише початком масштабного конфлікту: в східних регіонах України (Донецькій і Луганській областях) Росія ініціювала збройний сепаратизм, підтримуючи проросійських бойовиків, постачаючи їм зброю та відправляючи російських військових під виглядом «добровольців».

Таблиця 2.1.

Основні передумови російсько-української війни

№	Категорія	Опис	Приклад прояву
1	Історична	Росія тривалий час заперечувала українську незалежність	Пропаганда «єдиного народу»
2	Політична	Україна взяла курс на євроінтеграцію	Підписання Угоди про асоціацію з ЄС
3	Економічна	Контроль Росії над енергетичним сектором	Газові війни 2006, 2009 років
4	Військова	Нарощування російських військ біля кордону	Військові навчання «Захід 2021»

сформовано автором на основі джерела [21]

Ескалація конфлікту в 2022 році, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, була зумовлена комплексом історичних, політичних і економічних факторів. Кремль прагнув не допустити остаточного закріплення України в євроатлантичному просторі та використовував військову силу для досягнення своїх геополітичних цілей. Однак такі дії спричинили безпрецедентну реакцію міжнародної спільноти, що проявилася у запровадженні жорстких санкцій проти Росії, економічній ізоляції країни агресора та безпрецедентній військовій і фінансовій підтримці України з боку західних партнерів [45].

Отже, російсько-українська війна не є випадковим або раптовим конфліктом, а результатом тривалого процесу геополітичної боротьби,

31

історичних суперечностей та економічних інтересів. Україна виявилася на передовій зіткнення між демократичними цінностями, які підтримує Захід, та авторитарними амбіціями Росії, яка прагне відновити свій вплив у регіоні. Історичні, політичні та економічні передумови конфлікту свідчать про те, що ця війна є не просто боротьбою за територіальний контроль, а частиною більш широкого процесу перегляду світового порядку, в якому Україна відіграє ключову роль у захисті міжнародного права та принципів суверенітету.

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення в 2022 році, була спровокована низкою ключових подій і факторів, які стали тригерами конфлікту. Ці події розгорнулися на тлі довготривалого геополітичного протистояння між Україною та Росією, а також стали частиною ширшого процесу боротьби за вплив у Східній Європі між Російською Федерацією та Заходом. Початковий розвиток війни був швидким і хаотичним, що зумовило серйозні геополітичні наслідки для всього світу.

Одним із ключових тригерів конфлікту стала Революція Гідності в Україні, яка розпочалася у 2013 році після відмови тодішнього президента Віктора Януковича підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Це рішення було ухвалене під тиском Росії, яка запропонувала Україні фінансову підтримку та зниження цін на газ в обмін на відмову від європейської інтеграції. Відмова уряду від євроінтеграційного курсу викликала масові протести, що переросли в загальнонаціональне повстання. Український народ вийшов на вулиці, вимагаючи демократичних реформ і припинення корупційного правління. Спроби силового придушення протестів, застосування насильства проти мітингувальників, вбивства протестувальників на Майдані Незалежності призвели до втрати Януковичем легітимності, його втечі до Росії та зміни влади в Україні [39].

Таблиця 2.2.

Головні тригери початку повномасштабного вторгнення

32

№	Дата	Подія	Наслідки
1	2021 р.	Концентрація російських військ біля кордонів	Загострення міжнародної ситуації
2	2022-02-21	Визнання «Л/ДНР» Росією	Формальний привід для вторгнення
3	2022-02-24	Повномасштабне вторгнення	Початок активних бойових дій
4	2022-03-16	Перехід війни у затяжну фазу	Спротив України, санкції Заходу

сформовано автором на основі джерела [22]

Таким чином, головні тригери конфлікту включають Революцію Гідності, анексію Криму, збройне втручання Росії на Донбасі та політичну боротьбу за європейську інтеграцію України. Початковий розвиток війни показав, що Росія з самого початку прагнула не лише контролювати частину українських територій, а й підкорити всю країну, використовуючи методи гібридної війни, інформаційну пропаганду та військову агресію [33].

2.2. Гібридна війна та її наслідки для міжнародного права

Гібридна війна є однією з найскладніших і найефективніших форм сучасного військового конфлікту, що поєднує традиційні бойові дії, інформаційну війну, економічний тиск, кібератаки, політичну дестабілізацію та використання нерегулярних збройних формувань. На відміну від класичних війн, які передбачають чітке розмежування між сторонами конфлікту, гібридна війна ведеться таким чином, що розмиті межі між війною і миром, між військовими і цивільними об'єктами, між регулярними військами і неофіційними збройними угрупованнями. Головна мета гібридної війни – послаблення противника зсередини, створення хаосу в політичному, економічному та соціальному житті країни, руйнування її міжнародного іміджу та ускладнення координації дій державних структур.

Однією з основних характеристик гібридної війни є її багатовимірність. Вона включає військові, економічні, політичні, інформаційні та кібернетичні аспекти, які використовуються одночасно або поетапно, залежно від цілей,

33

поставлених агресором. Такі війни ведуться довготривало, без офіційного оголошення бойових дій, що дозволяє державі-агресору заперечувати свою причетність і використовувати дипломатичні інструменти для відведення звинувачень. Головною перевагою гібридної війни є її відносна дешевизна у порівнянні з традиційними війнами, оскільки велика частина операцій здійснюється без застосування масштабних збройних сил.

Одна з ключових методик гібридної війни – ведення інформаційної війни, яка включає дезінформацію, маніпуляцію громадською думкою, поширення пропаганди та створення альтернативної реальності, що виправдовує дії агресора. Інформаційна війна здійснюється через контрольовані засоби масової інформації, соціальні мережі, а також через агентів впливу, які просувають вигідні для агресора наративи. Наприклад, у випадку російсько-української війни Росія активно використовує державні ЗМІ, такі як RT, Sputnik, а також соціальні платформи, для поширення

фейкових новин, що дискредитують Україну, Захід та міжнародні організації. Основна мета такої пропаганди – створити розкол у суспільстві, посіяти паніку, змусити противника сумніватися у власних силах і правильності своїх дій [57].

Ще одним важливим методом гібридної війни є використання нерегулярних збройних формувань, які діють під виглядом місцевих повстанських рухів, добровольчих загонів чи навіть «випадкових» учасників конфлікту. Це дозволяє державі-агресору заперечувати свою участь у війні і водночас здійснювати збройний тиск на опонента. У випадку війни на Донбасі Росія використовувала бойовиків так званих «ДНР» та «ЛНР», постачаючи їм озброєння, фінансування та військову підтримку, але формально заперечувала свою присутність на території України. Це давало можливість уникати офіційних санкцій та відповідальності на міжнародному рівні.

Економічний тиск – ще один ключовий метод гібридної війни. Він може включати запровадження торгових обмежень, маніпуляцію цінами на енергоносії, блокування доступу до міжнародних ринків або використання

34

корупційних механізмів для підриву економічної стабільності держави. Наприклад, Росія неодноразово використовувала енергетичний шантаж проти України, припиняючи постачання газу або підвищуючи ціни на нього, намагаючись змусити Київ до поступок. Також важливим інструментом економічного впливу є фінансування проросійських політиків, партій та громадських рухів, які виступають проти європейської інтеграції України та пропагують співпрацю з Росією.

Кібератаки є сучасним і ефективним методом гібридної війни, що дозволяє атакувати критичну інфраструктуру противника без необхідності проведення прямих військових операцій. Вони можуть включати злам урядових серверів, маніпуляцію фінансовими системами, знищення баз даних, втручання у виборчі процеси та поширення шкідливого програмного забезпечення. У випадку з Україною Росія активно використовує кібератаки,

спрямовані на українські банки, електромережі, державні установи та медіа. Одним із найбільш відомих випадків стала кібератака вірусом Petya у 2017 році, яка паралізувала роботу державних і приватних підприємств в Україні.

Важливою складовою гібридної війни є дестабілізація суспільно політичної ситуації всередині країни, яка є об'єктом агресії. Це може включати провокації, створення кризових ситуацій, організацію протестних рухів, що фінансуються з-за кордону, посилення міжетнічних або міжрелігійних суперечностей. Метою таких заходів є послаблення уряду, підриг довіри громадян до влади та створення передумов для зовнішнього втручання. В Україні подібні методи активно застосовувалися під час анексії Криму та початку війни на Донбасі, коли проросійські активісти організовували акції протесту, захоплювали адміністративні будівлі та створювали ілюзію масової підтримки проросійських сил [50].

Ще одним ефективним методом гібридної війни є легітимізація дій агресора через дипломатичні механізми та правові маніпуляції. Росія активно використовує своє право вето в Раді Безпеки ООН, щоб блокувати міжнародні ініціативи, спрямовані на протидію її агресії. Також Кремль застосовує

35

практику укладання мирних угод, які фактично заморожують конфлікт, але не вирішують його, що дозволяє Росії продовжувати використовувати нестабільність як важіль впливу. Прикладом цього є Мінські угоди, які формально мали забезпечити мирне врегулювання конфлікту на Донбасі, але фактично стали інструментом затягування часу та послаблення України [68].

Таблиця 2.3.

Методи ведення гібридної війни			
№	Метод	Опис	Приклади
1	Інформаційна війна	Використання пропаганди, дезінформації	РТ, «фабрики тролів»
2	Кібератаки	Атаки на державні системи, ЗМІ	Злам сайтів українських установ
3	Економічний тиск	Санкції, блокада, контроль	Газовий шантаж ЄС

		енергоресурсів	
4	Використання ПВК	Залучення приватних військових компаній	Група «Вагнер»

сформовано автором на основі джерела [27]

Таким чином, гібридна війна є багатокомпонентною стратегією, яка поєднує військові, інформаційні, економічні, політичні та кібернетичні методи для досягнення геополітичних цілей. Вона дозволяє державі-агресору мінімізувати витрати на ведення війни, уникати прямої відповідальності та використовувати слабкі місця противника для його поступового виснаження. Російська агресія проти України є одним із найбільш яскравих прикладів гібридної війни у XXI столітті, що демонструє ефективність цієї стратегії, але водночас вказує на необхідність розробки нових механізмів протидії таким загрозам.

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році, стала серйозним випробуванням для міжнародного права та системи правового врегулювання конфліктів. Гібридний характер цього конфлікту, порушення норм міжнародного права, спроби легітимізації агресії через маніпуляції правовими нормами та недостатня ефективність міжнародних механізмів відповідальності – усе це підриває засади світового правопорядку та ставить перед юридичними інституціями низку викликів.

36

Однією з головних проблем міжнародного права, що виявилася під час російсько-українського конфлікту, є порушення фундаментальних принципів суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів. У 2014 році Росія анексувала Крим, грубо порушивши Статут ООН, Гельсінський заключний акт 1975 року та двосторонні угоди, зокрема Будапештський меморандум 1994 року, яким Росія гарантувала Україні збереження її територіальної цілісності в обмін на відмову від ядерної зброї. Цей випадок став прецедентом, що продемонстрував вразливість міжнародних гарантій і

показав, що система юридичних механізмів, спрямованих на захист суверенітету держав, не завжди спрацьовує.

Ключовою проблемою міжнародного права стало те, що Росія офіційно не визнає свій статус агресора, використовуючи гібридні методи війни, зокрема введення військових підрозділів без розпізнавальних знаків, підтримку незаконних збройних формувань, інформаційні маніпуляції та юридичні маневри для виправдання своїх дій. Це ускладнює юридичну кваліфікацію конфлікту та унеможливляє застосування традиційних механізмів притягнення до відповідальності. Росія намагається представити свою агресію як «внутрішній конфлікт» в Україні або «громадянську війну», що використовується для уникнення санкцій та міжнародного втручання.

Ще одним серйозним викликом для міжнародного права є проблема окупованих територій. Після анексії Криму Росія протягом певного часу проводила незаконний референдум, який не був визнаний міжнародною спільнотою, однак Кремль використав його як юридичну підставу для включення півострова до свого складу. Водночас на окупованих територіях Донецької та Луганської областей протягом тривалого періоду діяли так звані «народні республіки», де Росія здійснювала фактичний контроль, але юридично вони не визнавалися як частина її території. Це створювало ситуацію правової невизначеності, коли Росія здійснює фактичний контроль над цими регіонами, але водночас не несе за них повної юридичної відповідальності, що ускладнює процес правового врегулювання конфлікту.

37

Недостатня ефективність міжнародних судових механізмів також стала однією з ключових проблем. Україна звернулася до Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) з позовами проти Росії щодо порушення міжнародного права, зокрема фінансування тероризму, дискримінації українців і кримських татар у Криму, порушення прав людини та незаконної анексії територій. Однак такі процеси займають багато років, а їхні рішення мають обмежений вплив на агресора. Росія неодноразово

ігнорувала рішення міжнародних судових інстанцій або використовувала своє право вето в Раді Безпеки ООН для блокування будь-яких правових санкцій.

Ще одним важливим викликом для міжнародного права стала проблема воєнних злочинів і порушення прав людини. Російські війська та підконтрольні їм збройні угруповання вчиняють масові воєнні злочини, зокрема тортури, насильницькі зникнення, вбивства цивільного населення, застосування забороненої зброї. Організація Об'єднаних Націй, ОБСЄ, Amnesty International та інші міжнародні організації неодноразово фіксували факти злочинів, однак відсутність механізмів негайного покарання та політичні обмеження накладають значні перешкоди на правове переслідування винних [39].

Росія також використовує інструменти міжнародного права для легітимізації своєї агресії, застосовуючи тактику «правового ревізйонізму». Вона маніпулює поняттями суверенітету, права на самовизначення, гуманітарного втручання та інших міжнародно-правових концепцій. Наприклад, Кремль виправдовував анексію Криму нібито захистом російськомовного населення, хоча жодних загроз їхнім правам не існувало. Аналогічно, визнання так званих «ДНР» і «ЛНР» у 2022 році стало юридичною маніпуляцією для виправдання повномасштабного вторгнення під приводом «захисту незалежних республік».

Ще одна проблема міжнародного правопорядку – недосконалість санкційних механізмів та їхня недостатня ефективність для стримування агресора. Після 2014 року США, ЄС, Велика Британія та інші країни

38

запровадили широкий спектр економічних санкцій проти Росії, що включали обмеження на фінансові операції, заборону експорту технологій, заморожування активів російських компаній та осіб, причетних до агресії. Однак санкції не змогли зупинити подальшу ескалацію, що засвідчило потребу в реформуванні міжнародної системи економічного тиску [36].

Іншим важливим аспектом правового врегулювання є проблема

відповідальності за злочини проти людяності та можливість створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочинів Росії проти України. Міжнародний кримінальний суд (МКС) вже розпочав розгляд справ, пов'язаних із війною в Україні, проте Росія не є його учасником і відмовляється визнавати юрисдикцію цього суду. Це створює необхідність розробки нових механізмів міжнародного правосуддя, здатних ефективно реагувати на подібні виклики.

Таблиця 2.4.

Порушення міжнародного права Росією

№	Тип порушення	Документ, що регулює	Приклад порушення
1	Порушення суверенітету	Статут ООН	Анексія Криму
2	Воєнні злочини	Женевські конвенції	Бомбардування цивільних міст
3	Ядерний шантаж	Договір про нерозповсюдження ядерної зброї	Погрози застосування ЯЗ
4	Примусова депортація населення	Міжнародне гуманітарне право	Вивезення українських дітей

сформовано автором на основі джерела [14]

Таким чином, російсько-українська війна стала випробуванням для сучасної системи міжнародного права. Вона продемонструвала низку проблем, зокрема відсутність ефективних механізмів примусу до виконання міжнародних зобов'язань, довготривалість судових процесів, маніпуляції правовими нормами з боку агресора та обмежену ефективність санкційних заходів. Для запобігання подібним кризам у майбутньому міжнародна спільнота має вдосконалювати юридичні механізми, посилювати відповідальність держав-агресорів, створювати ефективні інструменти

стримування та реформувати міжнародні судові інституції. Лише рішучі

правові дії можуть гарантувати стабільність міжнародного порядку та запобігти повторенню таких агресивних дій у майбутньому [25].

2.3. Військово-політичний вимір конфлікту: реакція НАТО та ЄС

З початком російсько-української війни у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, країни члени НАТО переглянули свою стратегію безпеки, приділивши особливу увагу зміцненню східного флангу Альянсу та наданню всебічної підтримки Україні. Зміна безпекового середовища в Європі вимагала оперативного реагування, оскільки агресивні дії Росії створювали загрозу не лише для України, але й для всіх держав Східної Європи, які входять до НАТО. Ці процеси супроводжувалися масштабним збільшенням військової присутності Альянсу в країнах Балтії, Польщі та Румунії, розширенням військових навчань, постачанням сучасного озброєння Україні та посиленням санкційного тиску на Росію.

Одним із ключових аспектів підтримки України стало надання військової допомоги. Після початку війни країни НАТО значно активізували постачання зброї, боєприпасів та іншого військового обладнання, що допомогло Україні ефективно протистояти російському вторгненню. До переліку наданої допомоги увійшли протитанкові системи Javelin, переносні зенітно-ракетні комплекси Stinger, артилерійські системи, бойові броньовані машини та інші види озброєння. Особливу роль відіграли постачання реактивних систем залпового вогню HIMARS, які дозволили Збройним силам України значно покращити свою тактичну мобільність і уразливість тилових позицій ворога.

Окрім безпосереднього постачання озброєння, країни НАТО організували програми навчання для українських військових, спрямовані на освоєння сучасних видів техніки, тактики ведення бойових дій та стандартів

взаємодії військових підрозділів за стандартами Альянсу. Велика Британія, США, Польща, Канада та інші країни проводять регулярні навчання українських військових у своїх навчальних центрах, що сприяє підвищенню боєздатності Збройних сил України. Програми підготовки охоплюють як базові навички поводження зі зброєю, так і складні операції зі взаємодії між різними видами військ.

Окрім військової допомоги, Україна отримала значну фінансову та гуманітарну підтримку від НАТО та країн-членів. Зокрема, США, ЄС та інші союзники виділили десятки мільярдів доларів для підтримки української економіки, відбудови інфраструктури, медичної допомоги та соціальних програм. Міжнародні фінансові організації, такі як МВФ і Світовий банк, також долучилися до допомоги Україні, надаючи кредити та гранти для стабілізації економіки. Гуманітарна підтримка включала постачання продовольства, медикаментів, медичного обладнання, генераторів електроенергії та іншої критично важливої допомоги [54].

НАТО також посилило свою інформаційну підтримку України, активно протидіючи російській пропаганді та дезінформації. Створення аналітичних центрів, спільні заяви на міжнародних платформах, інформаційна взаємодія з українськими партнерами допомагають формувати позитивний імідж України у світі та викривати російські фейкові наративи. Велика увага приділяється документуванню воєнних злочинів Росії та підготовці матеріалів для міжнародних судів, що має на меті притягнення винних до відповідальності.

Одночасно з підтримкою України НАТО розпочало масштабне зміцнення свого східного флангу, оскільки агресія Росії створила безпрецедентну загрозу для країн-членів Альянсу, особливо для Польщі, країн Балтії, Румунії та Болгарії. Для стримування можливої російської агресії Альянс розгорнув додаткові контингенти військових у цих країнах, збільшивши чисельність бойових підрозділів та посиливши оборонні системи. Були створені нові багатонаціональні бойові групи НАТО, що розміщені в

Литві, Латвії, Естонії та Польщі, а також посилено військову присутність у Чорноморському регіоні.

Особливу роль у зміцненні східного флангу НАТО відіграє Польща, яка стала основним транспортним і логістичним хабом для постачання допомоги Україні. Польська влада активно співпрацює з країнами НАТО для координації військових перевезень, розміщення додаткових військових баз і підрозділів Альянсу. Крім того, Польща значно збільшила витрати на оборону та модернізацію власних збройних сил, закуповуючи сучасне озброєння, зокрема американські танки Abrams, реактивні системи залпового вогню HIMARS та системи ППО Patriot [68].

Таблиця 2.5.

Військова допомога Україні від НАТО

№	Країна	Тип допомоги	Приклади озброєння
1	США	Танки, ППО, артилерія	HIMARS, Patriot, Abrams
2	Велика Британія	Протитанкова зброя	NLAW, Storm Shadow
3	Польща	Танки, гаубиці	Leopard 2, Krab
4	Німеччина	ППО, танки	IRIS-T, Leopard 2

сформовано автором на основі джерела [17]

Також ключову роль у зміцненні східного флангу НАТО відіграють країни Балтії, які розглядають російську агресію проти України як потенційну загрозу своїй безпеці. Литва, Латвія та Естонія активно закликають НАТО до подальшого розширення військової присутності, зміцнення повітряного простору та проведення масштабних навчань у регіоні. Вони також посилюють власну обороноздатність, збільшуючи фінансування на оборону та створюючи резервні збройні сили.

Румунія та Болгарія відіграють важливу роль у зміцненні південного флангу НАТО в Чорноморському регіоні. Обидві країни приймають на своїй

морських навчань, спрямованих на захист чорноморських вод від потенційних загроз. Чорноморський регіон залишається однією з найбільш стратегічно важливих зон для НАТО, оскільки контроль над ним дозволяє забезпечити безпеку східноєвропейських країн та перешкоджати російському військовому домінуванню.

Отже, підтримка України та зміцнення східного флангу НАТО є двома взаємопов'язаними процесами, які стали ключовими елементами нової стратегії Альянсу у відповідь на агресію Росії. Військова допомога Україні, посилення оборонних можливостей НАТО у Східній Європі, економічна та гуманітарна підтримка Києва – все це формує нову архітектуру європейської безпеки, яка спрямована на стримування агресора та забезпечення стабільності в регіоні. Війна в Україні стала точкою перелому для НАТО, змусивши Альянс адаптуватися до нових викликів, посилити колективну оборону та зміцнити трансатлантичні зв'язки задля забезпечення миру та безпеки в Європі.

Європейський Союз відіграє одну з ключових ролей у протидії російській агресії проти України, застосовуючи широкий спектр політичних санкцій і дипломатичних заходів. Від початку війни ЄС продемонстрував єдність у підтримці України, засудженні дій Росії та запровадженні численних обмежувальних заходів, спрямованих на ослаблення російської економіки, обмеження її військових можливостей та дипломатичну ізоляцію країни агресора. Санкційна політика та дипломатичний тиск стали основними інструментами ЄС у боротьбі проти агресії, поряд із фінансовою та військовою допомогою Україні [47].

Політичні санкції, запроваджені ЄС проти Росії, охоплюють кілька ключових напрямів. Насамперед, вони спрямовані на обмеження контактів з російським політичним керівництвом та елітою. Від початку війни були заморожені активи та запроваджені візові обмеження для сотень російських

високопосадовців, військових командирів, депутатів Держдуми та senatorів Ради Федерації. Ці заходи спрямовані на те, щоб особи, відповідальні за ухвалення рішень про вторгнення в Україну, не могли використовувати

43

фінансові та матеріальні ресурси ЄС. Крім того, було припинено видачу віз для російських громадян, що ускладнило їхні можливості подорожей до країн Європи.

Одним із найбільш жорстких обмежувальних заходів стало відключення низки російських банків від міжнародної платіжної системи SWIFT, що суттєво ускладнило зовнішньоекономічні операції Росії та обмежило її здатність фінансувати війну. Цей крок став безпрецедентним, оскільки SWIFT є ключовим інструментом для міжнародних фінансових операцій, а його блокування для російських банків означало значне зниження їхніх можливостей здійснювати платежі та отримувати міжнародні кредити. Разом із цим було заморожено валютні резерви російського Центрального банку, які зберігалися в європейських фінансових установах, що обмежило можливості російського уряду використовувати свої міжнародні активи.

Окрім фінансових санкцій, ЄС запровадив масштабні обмеження на експорт технологій і товарів подвійного призначення до Росії. Зокрема, було заборонено постачання високотехнологічного обладнання, мікросхем, компонентів для військово-промислового комплексу, а також програмного забезпечення, яке могло використовуватися для військових цілей. Це серйозно вдарило по здатності Росії виробляти сучасну зброю, військову техніку та технологічно складні товари, оскільки значна частина російського оборонного сектора залежала від західних технологій.

Європейський Союз також запровадив нафтове ембарго, яке забороняє імпорт російської нафти морським шляхом, а також встановив цінові обмеження на експорт російських енергоресурсів. Це суттєво скоротило надходження валютних коштів до російського бюджету, оскільки нафта та газ традиційно були основними джерелами доходу для російської економіки. У

відповідь Росія намагалася шантажувати ЄС, скорочуючи постачання газу, однак країни-члени Євросоюзу розпочали активну диверсифікацію джерел енергії, заміщуючи російські енергоресурси постачаннями з інших країн, зокрема США, Норвегії та країн Близького Сходу.

44

Дипломатичні заходи ЄС також відіграють важливу роль у міжнародній ізоляції Росії. Вже у 2014 році після незаконної анексії Криму Росію виключили з «Великої вісімки» (G8), а з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році ЄС координував зусилля міжнародної спільноти для відсторонення Росії від різних глобальних організацій та економічних форумів. Росію позбавили права голосу в Раді Європи, а також значно обмежили її дипломатичну активність у міжнародних організаціях [28].

Важливою частиною дипломатичної діяльності ЄС стала підтримка міжнародних судових розслідувань щодо воєнних злочинів, скоєних російськими військовими в Україні. ЄС активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, збираючи докази про злочини проти людяності, масові вбивства, депортацію українських громадян, руйнування цивільної інфраструктури та катування мирного населення. Країни ЄС також створюють національні юридичні механізми для розслідування злочинів Росії, що дозволяє запроваджувати додаткові санкції та готувати юридичні позови до міжнародних судових інстанцій.

Окремий напрям дипломатичних заходів ЄС – посилення підтримки України в питаннях інтеграції до європейського простору. У 2022 році Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, що стало безпрецедентним кроком у розвитку відносин між Україною та Євросоюзом. Європейська комісія активно працює над розширенням фінансової та гуманітарної допомоги Україні, сприяє наданню макрофінансової підтримки для стабілізації економіки, а також підтримує реформи, необхідні для вступу України до ЄС.

Важливим елементом дипломатичної активності ЄС є робота з країнами, які займають нейтральну або проросійську позицію, з метою зменшення їхньої

підтримки Кремля. ЄС веде переговори з такими державами, як Китай, Індія, Бразилія, Туреччина та країни Африки, намагаючись переконати їх приєднатися до санкцій або хоча б обмежити співпрацю з Росією. Дипломатична робота спрямована на створення глобальної коаліції, яка

45

посилює міжнародний тиск на Москву та скорочує можливості для обходу санкцій.

Таблиця 2.6.

Основні санкції ЄС проти Росії

№	Категорія санкцій	Опис	Наслідки для РФ
1	Фінансові	Замороження активів, відключення SWIFT	Обвал рубля, ізоляція банків
2	Енергетичні	Обмеження імпорту нафти та газу	Втрата європейського ринку
3	Візові	Заборона на в'їзд посадовцям РФ	Обмеження пересування
4	Промислові	Заборона на експорт високих технологій	Скорочення виробництва

сформовано автором на основі джерела [24]

Таким чином, політичні санкції та дипломатичні заходи ЄС відіграють ключову роль у боротьбі проти російської агресії та підтримці України. Завдяки комплексному підходу, що включає фінансові обмеження, енергетичні санкції, експортний контроль, міжнародну ізоляцію та дипломатичний тиск, Європейський Союз значно послабив економічний і політичний вплив Росії, водночас посилюючи роль України у європейському співтоваристві. Ефективність цих заходів залежить від подальшої координації між країнами-членами ЄС, розширення санкційного режиму та довготривалої підтримки України, що є стратегічно важливим для стабільності всього європейського континенту [23].

2.4. Економічний вимір: санкційна політика та її ефективність

Економічні санкції проти Росії стали одним із головних інструментів міжнародного тиску у відповідь на її агресію проти України. Вони почали запроваджуватися ще у 2014 році після незаконної анексії Криму, але найбільш масштабні та жорсткі обмеження були введені після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Санкції мають широкий спектр дії, охоплюючи фінансовий сектор, енергетику,

46

технології, логістику та окремих фізичних і юридичних осіб, що підтримують агресію. Головна мета санкцій – ослаблення російської економіки, обмеження її здатності фінансувати війну, підриг стратегічних галузей промисловості та створення довгострокових труднощів для розвитку Росії.

Фінансові санкції стали однією з перших і найефективніших складових санкційного пакета. Найзначущим кроком стало відключення низки російських банків від міжнародної платіжної системи SWIFT, що різко ускладнило фінансові операції між Росією та іншими країнами. Без доступу до SWIFT російські банки втратили можливість швидко та ефективно проводити міжнародні платежі, що спричинило серйозні проблеми для російського бізнесу, особливо для компаній, які залежать від імпорту та експорту. Крім того, були заморожені активи Центрального банку Росії, що зробило недоступними понад 300 мільярдів доларів валютних резервів, які зберігалися у західних фінансових установах.

Додатково були запроваджені санкції проти російських комерційних банків, зокрема таких великих фінансових установ, як Сбербанк, ВТБ, Газпромбанк та інших. Це значно знизило здатність Росії здійснювати валютні операції, обмежило доступ до міжнародних фінансових ринків та призвело до падіння інвестиційної привабливості країни. Різке скорочення доступу до іноземної валюти спричинило валютні коливання, змусивши російський уряд

запроваджувати штучні обмеження на валютний ринок, щоб запобігти економічній кризі.

Енергетичні санкції стали ще одним ключовим інструментом економічного тиску на Росію. До початку війни Європейський Союз був основним споживачем російських енергоносіїв, особливо газу та нафти. Однак у відповідь на агресію Захід поступово зменшував залежність від російських енергоресурсів. Було запроваджене нафтове ембарго, яке забороняє імпорт російської нафти морським шляхом, а також встановлені обмеження на ціну російської нафти на світових ринках. Країни G7 та ЄС запровадили механізм

47

граничної ціни на російську нафту, що не дозволяє Росії продавати її дорожче встановленого рівня, що значно зменшило прибутки від експорту. Крім того, ЄС розширив диверсифікацію джерел постачання газу, зменшивши його закупівлі у Росії, що призвело до різкого падіння експорту російського газу в Європу. Були припинені проєкти співпраці, зокрема зупинено реалізацію газопроводу «Північний потік-2», який мав би збільшити поставки російського газу до Європи. Відмова від російського газу змусила Кремль шукати альтернативні ринки збуту, зокрема в Китаї та Індії, але через обмежену інфраструктуру та низькі ціни, які Росії довелося запропонувати для конкурентоспроможності, прибутки від енергетичного сектору різко впали. Окрім енергетичних санкцій, Захід запровадив обмеження на експорт високотехнологічної продукції до Росії. Було заборонено постачання мікročіпів, електроніки, програмного забезпечення, промислового обладнання та авіаційних комплектуючих. Це створило серйозні проблеми для російської промисловості, зокрема для військово-промислового комплексу, який залежав від західних технологій. Російські компанії були змушені шукати альтернативні джерела постачання, зокрема через Китай, але більшість китайських компаній також побоюються вторинних санкцій та обмежують співпрацю з Росією.

Транспортні обмеження стали ще одним важливим фактором

економічного тиску. Російським авіакомпаніям заборонили використовувати повітряний простір країн ЄС, США, Канади та інших держав, що значно ускладнило авіаперельоти та збільшило витрати на транспортування. Крім того, Росія втратила доступ до західних авіалайнерів та комплектуючих, що унеможливило нормальне функціонування її авіапарку. Санкції також торкнулися морських перевезень – європейські порти закрилися для російських суден, а міжнародні компанії почали відмовлятися від співпраці з російськими транспортними компаніями.

Наслідки економічних санкцій для Росії стали значними. По-перше, обмеження серйозно скоротили надходження до державного бюджету, що

48

ускладнило фінансування військових операцій. По-друге, санкції призвели до технологічної деградації багатьох галузей, особливо у військовому секторі та високотехнологічній промисловості. По-третє, зниження інвестиційної привабливості Росії змусило багато міжнародних компаній залишити ринок, що спричинило скорочення робочих місць та зменшення доходів населення.

Хоча російський уряд намагається адаптуватися до нових умов, розробляючи програми імпортозаміщення та зміцнюючи економічні зв'язки з країнами, які не приєдналися до санкцій, ефективність цих заходів обмежена. Виснаження ресурсів, падіння доходів та поступове зростання внутрішнього економічного тиску свідчать про те, що санкції мають довготривалий ефект та продовжуватимуть впливати на здатність Росії вести війну [14].

Таблиця 2.7.

Наслідки санкцій для економіки Росії

№	Показник	До війни (2021)	Після санкцій (2023)	Зміна
1	ВВП РФ (трлн \$)	1.77	1.5	-15%
2	Інфляція (%)	5.3	11.9	+6.6%
3	Експорт нафти (млн бар./день)	7.8	4.5	-42%
4	Курс рубля (₽/\$)	75	100	-25%

Таким чином, економічні санкції стали ключовим інструментом міжнародного тиску на Росію. Вони не лише ослабили російську економіку, а й підірвали її стратегічні можливості, змусивши країну шукати нові, менш вигідні шляхи економічного співробітництва. Санкційний тиск, у поєднанні з військовими поразками та дипломатичною ізоляцією, відіграє важливу роль у стримуванні агресії та створенні умов для припинення війни [9].

Запровадження масштабних санкцій проти Росії у відповідь на її агресію проти України спричинило значний вплив не лише на економіку самої Російської Федерації, але й на економічну ситуацію в країнах, що ініціювали ці санкції. Європейський Союз, США та Україна зазнали серйозних економічних змін, викликаних скороченням торговельних відносин з Росією, переформатуванням енергетичних ринків, зростанням інфляції та

49

необхідністю фінансової підтримки України. Хоча наслідки санкцій відчутні для економік цих країн, вони мають різний характер і ступінь впливу. Європейський Союз, який до початку війни мав значну економічну залежність від Росії, зазнав серйозного удару через розрив економічних зв'язків. Основною проблемою стало припинення постачання російського газу та нафти, які традиційно складали значну частину європейського енергетичного балансу. До 2022 року близько 40% газу, який споживали країни ЄС, постачався з Росії, і різке скорочення цих поставок спричинило енергетичну кризу. Зокрема, восени 2022 року багато європейських країн зіткнулися з ризиком дефіциту газу, що призвело до підвищення цін на електроенергію, опалення та промислове виробництво.

Щоб компенсувати втрати, країни ЄС змушені були терміново шукати альтернативні джерела енергії, зокрема розширюючи імпорт скрапленого природного газу (СПГ) з США, Катару та Австралії. Окрім того, Європа розпочала активну диверсифікацію енергопостачання, що включало збільшення використання відновлюваних джерел енергії, прискорення запуску

нових атомних електростанцій та активізацію розвідки власних родовищ. У короткостроковій перспективі ці зміни спричинили значне зростання витрат на енергетику та уповільнення промислового виробництва в деяких країнах. Проте в довгостроковій перспективі перехід на незалежні від Росії джерела енергії сприяє підвищенню енергетичної безпеки Європи.

Підвищення цін на енергоносії стало каталізатором зростання загальної інфляції в Європейському Союзі. В 2022 році рівень інфляції в єврозоні досяг рекордних значень за останні десятиліття, що призвело до зростання вартості життя, зниження купівельної спроможності населення та підвищення вартості виробництва в багатьох галузях. Зокрема, найбільше постраждали країни, що мають значну промислову базу, такі як Німеччина, Франція та Італія, де різке зростання цін на електроенергію змусило багато підприємств скорочувати виробництво або піднімати ціни на продукцію.

50

Окрім енергетичного сектора, санкції також вплинули на експортні можливості європейських компаній. До війни Росія була важливим ринком для багатьох європейських виробників, зокрема автомобільної, авіаційної, фармацевтичної та продовольчої галузей. Через санкції тисячі європейських компаній втратили доступ до російського ринку, що призвело до значних збитків, закриття підприємств та скорочення робочих місць. Урядовці ЄС змушені були створювати програми підтримки для постраждалих секторів економіки, зокрема через надання субсидій, зниження податкового навантаження та фінансування диверсифікації ринків збуту.

Незважаючи на економічні труднощі, санкції стимулювали структурні зміни в економіці Європи, змушуючи країни переорієнтовуватися на нові ринки, скорочувати залежність від імпорту стратегічних ресурсів і посилювати економічну співпрацю між членами ЄС. Окрім того, країни Європейського Союзу значно збільшили витрати на оборону, що сприяє розвитку військово промислового комплексу та технологічних секторів [67].

Економіка США також відчула вплив санкцій, хоча масштаби наслідків

були менш відчутними, ніж у Європі. Як найбільша економіка світу, США меншою мірою залежали від торгівлі з Росією, і основний вплив санкцій проявився через енергетичні ринки та фінансовий сектор. Через обмеження на постачання російської нафти світові ціни на енергоносії різко зросли, що призвело до підвищення вартості бензину в США та зростання інфляції. Це стало серйозним викликом для адміністрації президента Байдена, оскільки подорожчання пального негативно вплинуло на економіку та викликало невдоволення серед американських споживачів.

Водночас, зростання попиту на американський газ та нафту від країн Європи стало вигідним для США. Американські енергетичні компанії значно збільшили експорт СПГ до Європи, що дозволило їм отримати великі прибутки та зміцнити позиції США як провідного постачальника енергоресурсів. Крім того, посилення санкцій щодо російського військово-промислового комплексу відкрило нові можливості для американських

51

виробників зброї та військової техніки, оскільки європейські країни почали активніше нарощувати військові бюджети та закуповувати продукцію американського ВПК.

Україна, як головна жертва російської агресії, зазнала найбільших економічних втрат, але санкції проти Росії принесли їй стратегічні переваги. Обмеження на російську економіку знизили можливості Кремля фінансувати військові операції, а втрата доступу до західних технологій уповільнила виробництво військової техніки в Росії. Україна також отримала значну фінансову та військову допомогу від ЄС та США, що компенсувало частину економічних втрат.

Однак війна призвела до значних руйнувань інфраструктури, скорочення виробництва, втрати промислових потужностей і зменшення експорту. Українська економіка стикнулася з дефіцитом фінансів, інфляцією, нестачею енергоресурсів і проблемами з логістикою. Санкції проти Росії частково компенсували ці втрати, але повне відновлення економіки України

можливе лише після закінчення війни [58].

Таблиця 2.8.

Наслідки санкцій для світової економіки			
№	Країна	Наслідки економічних санкцій	Вплив на ВВП (%)
1	ЄС	Зростання цін на газ, інфляційний тиск	−0.8% (2022)
2	США	Ріст військових витрат, перерозподіл бюджету	+0.5% (2022)
3		Економічний спад через бойові дії, руйнування інфраструктури	−29.1% (2022)
4	Росія	Рецесія, зниження експорту енергоресурсів	−15% (2022)

сформовано автором на основі джерела [20]

Таким чином, санкції проти Росії мали різний вплив на економіки ЄС, США та України. Європа зазнала серйозних труднощів, пов'язаних із енергетичною кризою, але почала переорієнтовувати свою економіку на незалежність від Росії. США отримали економічні вигоди завдяки зростанню експорту енергоносіїв та зброї. Україна постраждала найбільше, але санкції

52

допомагають послабити військові можливості Росії та створити передумови для перемоги України.

2.5. Інформаційна війна та кібербезпека

Російсько-українська війна супроводжується безпрецедентною інформаційною кампанією, яка охоплює широкий спектр засобів масової інформації, соціальних мереж і технологічних платформ. Пропаганда та дезінформація стали важливою частиною стратегії Росії у веденні війни, оскільки вони спрямовані не лише на виправдання агресії, а й на розкол суспільства, маніпулювання міжнародною думкою та дискредитацію України. Інформаційний фронт війни охоплює традиційні ЗМІ, цифрові платформи,

кібератаки та психологічні операції, що робить його не менш важливим, ніж бойові дії на полі бою.

Російська пропагандистська машина будується на кількох ключових елементах: державних медіа, соціальних мережах, фальшивих експертних думках і маніпуляціях історичними фактами. Основними пропагандистськими каналами є контрольовані Кремлем медіаресурси, такі як RT, Sputnik, «Первый канал», «Россия 24» та інші російські державні ЗМІ. Вони поширюють викривлену інформацію про війну, намагаючись подати її як «спеціальну військову операцію», яка має на меті «звільнення» України та боротьбу з «нацистськими» елементами. Водночас Росія активно використовує соціальні мережі для поширення дезінформації, створюючи тисячі фейкових акаунтів, бот-мереж і тролів, які публікують маніпулятивний контент, атакують опозиційні погляди та просувають вигідні для Кремля наративи [51].

Однією з ключових стратегій російської інформаційної війни є створення альтернативної реальності, у якій агресор позиціонується як жертва, а Україна – як загроза світовій стабільності. Ця тактика має на меті заплутати міжнародну спільноту, створити сумніви щодо правдивості фактів та підірвати довіру до об'єктивних джерел інформації. Наприклад, після

53

повномасштабного вторгнення Росія поширювала неправдиві заяви про те, що Україна розробляє біологічну зброю, що США використовують українську територію для створення секретних лабораторій, а також що українські військові самі обстрілюють свої міста, щоб звинуватити Росію.

Ще однією складовою російської інформаційної війни є дискредитація української влади, Збройних сил та міжнародних партнерів. Пропагандистські ресурси намагаються представити Україну як «невдалу державу», що нібито знаходиться під повним контролем Заходу. Кремлівські медіа систематично поширюють повідомлення про корупцію в Україні, внутрішні конфлікти між політичними елітами та нездатність держави до самостійного існування. Водночас вони намагаються створити враження, що військова допомога

Україні є марною та лише затягує конфлікт, що є спробою посіяти сумніви серед західного суспільства та знизити рівень підтримки України [30].

Соціальні мережі стали одним із головних полів битви в інформаційній війні. Росія широко використовує ботоферми, фабрики тролів і алгоритмічні маніпуляції, щоб змінювати порядок денний та впливати на громадську думку. Зокрема, платформи такі як Twitter, Facebook, Telegram і TikTok наповнюються фейковими акаунтами, що поширюють дезінформацію та пропаганду. Російські агенти впливу також використовують західні альтернативні медіа, блогерів та псевдоекспертів, які розповсюджують прокремлівські меседжі під виглядом незалежної аналітики.

Російська дезінформація активно використовується для створення хаосу та страху серед українського населення. Одним із найпоширеніших методів є психологічний тиск через поширення фейкових новин про «неминучу капітуляцію», «зрадників у владі», «катастрофічні втрати ЗСУ» або вигадані мирні ініціативи, які нібито пропонуються Україною. Також Росія використовує інформаційні атаки для дискредитації волонтерських рухів та міжнародних гуманітарних місій, поширюючи неправдиві відомості про їхню корупцію або неефективність.

54

Україна, у свою чергу, веде активну інформаційну кампанію, спрямовану на викриття російської дезінформації, підтримку морального духу громадян та формування міжнародної підтримки. Офіційні українські відомства, такі як Центр стратегічних комунікацій, Міністерство цифрової трансформації та Головне управління розвідки, займаються аналізом та спростуванням фейків, поширенням правдивої інформації та контрпропагандою. Одним із ключових медійних інструментів стало створення міжнародної платформи «United24», яка координує фінансову та військову допомогу Україні.

Важливу роль у медійному вимірі війни відіграють незалежні журналісти, військові кореспонденти та міжнародні ЗМІ, які висвітлюють

події з місця бойових дій. Завдяки їхній роботі світ отримує реальні свідчення про воєнні злочини Росії, руйнування цивільної інфраструктури, масові вбивства та репресії на окупованих територіях. Відео- та фотоматеріали з місця подій активно використовуються для ведення юридичних справ проти Росії в міжнародних судах.

Значний вплив на інформаційний фронт має підтримка світових технологічних корпорацій. Google, Meta, Twitter, YouTube та інші платформи почали активно блокувати російську пропаганду, закривати фейкові акаунти та маркувати дезінформацію. Багато платформ обмежили доступ до російських державних медіа, а також вжили заходів щодо зниження видимості пропагандистських матеріалів. Це суттєво послабило можливості Кремля у веденні інформаційної війни, хоча Росія продовжує шукати альтернативні шляхи для поширення своїх меседжів [4].

Таблиця 2.9.

Основні наративи російської пропаганди			
№	Наратив	Цільова аудиторія	Приклад дезінформації
1	«Денацифікація»	РФ, СНД	Бучанська різанина — фейк
2	«Захист російськомовних»		Утиски росіян в Україні
3	«Антизахідна риторика»		Південь Захід використовує

сформовано автором на основі джерела [24]

Таким чином, медійний вимір російсько-української війни є ключовим елементом сучасних конфліктів. Пропаганда та дезінформація використовуються Росією для виправдання агресії, маніпуляції громадською думкою та дискредитації України. Водночас Україна та її союзники активно протидіють цій інформаційній агресії, використовуючи сучасні технології, аналітику та міжнародну підтримку. Інформаційний фронт залишається важливим полем боротьби, оскільки саме від нього значною мірою залежить

рівень підтримки України у світі, моральний стан її громадян та здатність міжнародної спільноти протистояти авторитарним режимам.

Кібератаки стали невід'ємною частиною російсько-української війни, набувши масштабів безпрецедентного цифрового протистояння. Росія розглядає кіберпростір як ключовий інструмент гібридної війни, використовуючи його для паралізації критичної інфраструктури, дезорганізації роботи державних органів, проведення інформаційних операцій та поширення дезінформації. Україна, зі свого боку, значно зміцнила свою кібероборону, створивши ефективну стратегію захисту цифрових систем, залучаючи міжнародних партнерів та впроваджуючи сучасні технології для протидії російським кібератакам [19].

Росія почала активно використовувати кібератаки ще до початку відкритої збройної агресії. Перші серйозні інциденти датуються 2014 роком, коли під час анексії Криму російські хакери здійснювали атаки на українські урядові сервери, блокували доступ до інформаційних ресурсів та перехоплювали комунікацію українських військових. Водночас Росія розгорнула масштабні кампанії з дезінформації, використовуючи соціальні мережі та підконтрольні ресурси для поширення пропагандистських меседжів.

Одним із найвідоміших випадків кібернападів стала атака вірусом Petya у 2017 році, яка вразила українські урядові системи, банки, енергетичні компанії, медіа та комерційні організації. Цей вірус шифрував дані на комп'ютерах і вимагав викуп за їх розшифрування, але насправді був

56

розроблений з метою деструктивного впливу, оскільки навіть після сплати викупу дані залишалися недоступними. Атака завдала величезних економічних збитків, спричинивши зупинку роботи підприємств і державних установ. За оцінками експертів, загальні втрати від цієї атаки перевищили 10 мільярдів доларів.

Після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року інтенсивність російських кібератак значно зросла. Основними цілями стали енергетичні

підприємства, транспортні системи, банківський сектор, медичні установи та державні органи. Хакери здійснювали атаки типу DDoS, що перевантажували сервери та робили їх недоступними для користувачів. Також застосовувалися методи фішингу – розсилання шкідливих листів, які відкривали доступ до конфіденційної інформації. У деяких випадках хакерам вдавалося тимчасово порушувати роботу сайтів уряду та Збройних сил України, однак оперативна кібероборона дозволяла швидко відновлювати їхню функціональність [3].

Особливо серйозною загрозою стали атаки на енергетичну інфраструктуру. Російські хакери намагалися вивести з ладу українські електромережі та системи управління електростанціями, щоб спричинити масові відключення електроенергії. Відомі випадки проникнення у внутрішні мережі українських обленерго, коли атаки проводилися за допомогою спеціально розробленого шкідливого програмного забезпечення Industroyer, яке було спрямоване на порушення роботи енергетичних підприємств. Проте завдяки швидкому реагуванню кіберфахівців вдалося уникнути масштабних наслідків.

Україна розробила та впровадила ефективну стратегію кіберзахисту, що базується на кількох ключових принципах: посиленні співпраці з міжнародними партнерами, розширенні можливостей кіберрозвідки, активному впровадженні хмарних технологій, створенні національних та приватних центрів кібербезпеки. Важливу роль у цьому процесі відіграє Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗІ), яка координує кібероборону та взаємодіє з міжнародними

57

організаціями, такими як Європейське агентство з кібербезпеки (ENISA), НАТО та американські компанії в сфері кібербезпеки.

Один із найефективніших кроків у сфері кіберзахисту – переміщення державних баз даних на захищені сервери за межами України. Це дозволило уникнути їхнього знищення або захоплення у випадку фізичної окупації територій. У 2022 році Україна почала активно використовувати хмарні

технології для збереження важливих державних даних, що стало результатом співпраці з міжнародними компаніями, такими як Microsoft, Google та Amazon Web Services. Завдяки цьому навіть у разі фізичних атак на українські сервери дані залишаються в безпеці, що забезпечує стабільну роботу державних органів.

Ще одним важливим компонентом кібероборони стало залучення міжнародної спільноти хакерів, відомої як IT Army of Ukraine. Це добровольче об'єднання кіберфахівців з усього світу, яке здійснює атаки на російські військові, урядові та фінансові ресурси. IT Army of Ukraine координує свої дії через спеціальні платформи, проводячи масштабні DDoS-атаки на російські банки, сайти держустанов та пропагандистські ресурси. Завдяки їхнім зусиллям були виведені з ладу численні російські вебсайти, порушені фінансові операції, а також оприлюднені критично важливі дані про дії російських військових.

Ще одним важливим напрямом стало посилення кібергігієни серед державних службовців та громадян України. Для цього проводяться інформаційні кампанії, які навчають користувачів безпечному поводженню з електронними пристроями, виявленню фішингових атак, правильному використанню засобів шифрування та автентифікації. Уряд України також запровадив обов'язкове двофакторне підтвердження для доступу до державних інформаційних систем, що значно зменшило ризики проникнення злоумисників [54].

Важливим елементом кібероборони стало посилення співпраці з країнами НАТО та ЄС, які надають Україні технічну підтримку, експертні

58

консультації та фінансування кібербезпекових проєктів. НАТО запровадило спеціальні програми з кіберзахисту України, включаючи надання обладнання, програмного забезпечення та навчання українських фахівців у сфері кібербезпеки.

Таким чином, кіберфронт став одним із ключових полів битви у

російсько-українській війні. Росія використовує кібератаки як інструмент гібридної війни, намагаючись паралізувати українську інфраструктуру, посіяти паніку та дестабілізувати державний апарат. Однак Україна змогла ефективно вибудувати систему кіберзахисту, що дозволяє не лише відбивати атаки, а й проводити контрнаступальні операції. Удосконалення технологій, міжнародна підтримка, використання хмарних рішень і активна робота кіберфахівців дають змогу Україні ефективно протистояти кіберзагрозам і забезпечувати безперервність функціонування держави навіть у складних умовах війни [66].

Висновки до розділу II

Розділ II присвячений аналізу впливу російсько-української війни на міжнародну безпеку та глобальний баланс сил. Дослідження підтвердило, що цей конфлікт став одним із найважливіших геополітичних викликів XXI століття, спричинивши значні зміни у військово-політичних, економічних та інформаційних сферах.

Передумови конфлікту включають історичні суперечності, геополітичні амбіції Росії та її намагання відновити контроль над пострадянським простором. Політичні та економічні фактори, такі як прагнення України до євроінтеграції, газові війни та військове нарощування РФ, стали каталізаторами повномасштабного вторгнення у 2022 році. Початковий етап війни продемонстрував, що Росія не змогла досягти швидкої перемоги, а український спротив та міжнародна підтримка стали ключовими факторами стримування агресії.

Гібридна війна, яка включає військові, кібернетичні, економічні та інформаційні методи, стала головним інструментом Росії у цьому конфлікті. Аналіз показав, що пропаганда, дезінформація та кібератаки використовуються Росією для впливу на міжнародну громадську думку та

дестабілізації ситуації всередині України.

Значний вплив війна мала на міжнародне право. Незважаючи на численні порушення суверенітету України та воєнні злочини, міжнародні організації стикаються з труднощами у реагуванні через політичні бар'єри та право вето в Раді Безпеки ООН.

Реакція НАТО, ЄС та інших міжнародних партнерів України засвідчила серйозність загрози, яку несе Росія. Військова допомога, економічні санкції та політичний тиск сприяли посиленню української обороноздатності та ослабленню економіки РФ. Санкції, спрямовані на фінансовий сектор, енергетику та промисловість Росії, мають довгостроковий ефект, проте їхня ефективність залежить від підтримки міжнародної спільноти.

Інформаційна війна стала одним із ключових фронтів цього конфлікту. Російська пропаганда поширювала фейкові наративи, тоді як Україна та її союзники активно боролися з дезінформацією та кіберзагрозами.

Таким чином, війна в Україні змінила міжнародну систему безпеки, посилила координацію між демократичними державами та призвела до перегляду стратегічних підходів до оборони та стримування агресії. Вплив цього конфлікту є довготривалим, і подальший його розвиток визначатиме майбутню архітектуру глобальної безпеки.

60

РОЗДІЛ III. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ВІЙНИ

3.1. Реформування НАТО та ЄС у відповідь на військову загрозу

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року НАТО зазнало безпрецедентного випробування, яке змусило Альянс переглянути свою оборонну стратегію, посилити військову присутність у Східній Європі та пришвидшити процес розширення. Російська агресія не лише підірвала регіональну безпеку, а й стала каталізатором для зміцнення військової співпраці між країнами-членами НАТО, змусивши їх

переглянути оборонні бюджети, інтенсифікувати військові навчання та збільшити чисельність військових контингентів у країнах, які знаходяться найближче до кордонів Росії.

Одним із ключових напрямків посилення обороноздатності Альянсу стало значне збільшення військової присутності в країнах Балтії, Польщі та інших східноєвропейських державах. Ще до 2022 року НАТО мало багатонаціональні бойові групи у Литві, Латвії, Естонії та Польщі, але після російського вторгнення чисельність військових підрозділів значно зросла, а їхня бойова готовність була підвищена. Альянс розмістив додаткові війська та важке озброєння на східному фланзі, що стало сигналом для Росії про готовність НАТО обороняти кожен сантиметр своєї території. У відповідь на загрозу агресії було створено нові бойові групи в Румунії, Болгарії, Словаччині та Угорщині, що зробило стримувальний потенціал НАТО значно потужнішим [71].

Однією з ключових реформ НАТО стало збільшення високої бойової готовності військ. Було ухвалено рішення про створення сил швидкого реагування, які зможуть бути розгорнуті у кризових зонах протягом 48–72 годин. Для цього країни Альянсу посилили свою оборонну інфраструктуру, покращили логістичні можливості та розширили програми військової

61

підготовки. Особливу увагу приділено вдосконаленню транспортної логістики та військової мобільності, оскільки швидке перекидання військ є одним із ключових факторів у стримуванні потенційної загрози.

Країни-члени НАТО також суттєво збільшили витрати на оборону. Ще до 2022 року альянс прагнув, щоб кожна країна-член витрачала не менше 2% ВВП на оборонні потреби, але після початку війни багато держав ухвалили рішення значно збільшити свої оборонні бюджети. Наприклад, Німеччина, яка раніше уникала масштабного фінансування військової сфери, оголосила про рекордні інвестиції в обороноздатність, а Польща заявила про намір довести витрати на оборону до 4% ВВП, що є найвищим показником серед країн

НАТО.

Розширення членства стало ще одним важливим наслідком війни. До початку 2022 року політика нейтралітету залишалася основною стратегією таких країн, як Фінляндія та Швеція, які, хоча і співпрацювали з НАТО, не були його членами. Однак після російського вторгнення ситуація кардинально змінилася. Фінляндія та Швеція подали заявки на вступ до Альянсу в травні 2022 року, що стало історичною подією, оскільки обидві країни довгий час утримувалися від приєднання до військових блоків. У 2023 році Фінляндія офіційно стала членом НАТО, а Швеція завершує процес приєднання, що суттєво зміцнює безпекову ситуацію в Північній Європі.

Приєднання Фінляндії та Швеції змінило стратегічний баланс сил у Балтійському регіоні. Фінляндія має спільний кордон з Росією протяжністю понад 1300 км, що ускладнює для Кремля військове планування та змушує його переорієнтовувати значну частину військ на нові рубежі. Крім того, завдяки вступу цих країн НАТО отримало доступ до сучасної військової інфраструктури в Скандинавії, що дозволяє краще контролювати Балтійське море та забезпечує швидке перекидання військ у разі загрози [2].

Ще одним важливим аспектом посилення НАТО стала модернізація військових стандартів і розвиток оборонних технологій. Країни Альянсу активно працюють над підвищенням кібербезпеки, оскільки кібератаки стали

62

важливою складовою сучасних військових конфліктів. Російські хакерські групи регулярно атакують урядові установи та стратегічні об'єкти країн НАТО, тому Альянс значно посилив свої можливості в сфері цифрового захисту, створивши спеціалізовані підрозділи для боротьби з кіберзагрозами.

Таблиця 3.1.

Розширення НАТО після початку російсько-української війни

№	Країна	Дата подання заявки	Дата вступу	Основні мотиви вступу
1	Фінляндія	Травень 2022	Квітень 2023	Загроза з боку РФ, безпека кордонів

2	Швеція	Травень 2022	Лютий 2024	Посилення оборони, гарантії колективної безпеки
3	Грузія	Очікується	-	Прагнення до безпеки, євроатлантична інтеграція
4	Україна	Вересень 2022	-	Агресія РФ, гарантії безпеки

сформовано автором на основі джерела [23]

Крім того, НАТО активно інвестує в розвиток безпілотних технологій, розвідки та систем штучного інтелекту для ведення бойових дій. Український досвід використання безпілотників, зокрема ударних дронів Bayraktar і FPV дронів, став цінним уроком для НАТО, і тепер країни-члени активно інтегрують подібні технології у свої армії.

Значну увагу НАТО приділило підвищенню боєготовності східного флангу. На тлі загрози з боку Росії було ухвалено рішення розширити присутність американських військ у Європі. США розгорнули додаткові військові контингенти в Польщі, Румунії та країнах Балтії, розмістивши там системи протиповітряної оборони Patriot, HIMARS та інші сучасні засоби стримування. Ці заходи спрямовані на зміцнення захисту союзників та унеможливлення російського вторгнення на територію країн-членів НАТО.

НАТО також активізувало військові навчання, спрямовані на покращення взаємодії між арміями країн-членів та відпрацювання спільних дій у разі військової загрози. Навчання Defender Europe, Saber Strike, Baltops

63

та інші масштабні маневри залучають десятки тисяч військовослужбовців, бойову техніку та авіацію, що демонструє готовність НАТО до швидкого реагування на будь-яку загрозу [9].

Таким чином, російсько-українська війна стала поштовхом для радикального посилення обороноздатності НАТО. Альянс не лише збільшив свою військову присутність у Східній Європі, але й посилив свої можливості

швидкого реагування, розширив членство за рахунок Фінляндії та Швеції, зміцнив кібербезпеку та впровадив новітні військові технології. Ці кроки не лише підвищують безпеку країн НАТО, а й створюють потужний бар'єр для подальшої російської агресії в Європі.

Європейська стратегія безпеки зазнала фундаментальних змін після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Війна стала каталізатором для перегляду підходів до оборони, військової співпраці та стратегічного планування на рівні Європейського Союзу. До 2022 року ЄС намагався вибудовувати свою безпекову політику переважно через дипломатичні механізми, обмежену військову взаємодію та економічні санкції. Однак російська агресія продемонструвала необхідність суттєвого зміцнення оборонного потенціалу Європи, збільшення інвестицій у військову сферу та поглиблення координації між країнами-членами.

Одним із ключових рішень стало ухвалення нової Європейської стратегічної концепції безпеки, яка передбачає створення незалежних військових спроможностей ЄС, зміцнення колективної безпеки та посилення оборонної співпраці з НАТО. Одним із головних елементів цієї концепції стала ініціатива «Стратегічний компас», яка передбачає зміцнення обороноздатності країн ЄС через збільшення оборонних витрат, покращення координації між збройними силами та створення спеціального військового підрозділу швидкого реагування чисельністю 5000 військовослужбовців. Ця ініціатива покликана забезпечити оперативне втручання ЄС у кризові ситуації, як-от підтримка союзників у разі військової загрози або проведення миротворчих місій [4].

64

Європейська стратегія безпеки також передбачає нарощування виробництва озброєння та створення єдиної системи оборонних закупівель. Війна в Україні показала, що країни ЄС не готові до затяжного конфлікту через недостатню кількість військової техніки, боєприпасів та озброєння. Саме тому Євросоюз ухвалив рішення створити Європейський оборонний

фонд, який спрямований на фінансування розробки нових зразків зброї, модернізацію армій країн-членів та підтримку оборонних підприємств. Особлива увага приділяється виробництву артилерійських боєприпасів, бронетехніки, систем протиповітряної оборони та високоточних ударних комплексів, які є критично важливими для сучасної війни.

Окрім виробництва зброї, ЄС розширює ініціативи з кібербезпеки, оскільки російські кібератаки на європейські інфраструктурні об'єкти значно активізувалися після початку війни. Було створено Європейський центр кібербезпеки, завданням якого є координація оборони від цифрових загроз, обмін інформацією між країнами-членами та розробка стратегій протидії кіберзлочинам. Цей центр працює спільно з Європейським агентством з кібербезпеки (ENISA) і допомагає країнам-членам вдосконалювати захист державних і військових серверів, а також критично важливих інфраструктурних об'єктів, таких як енергетичні мережі, транспортні системи та фінансові установи.

Ще одним ключовим напрямом нової стратегії безпеки стало зміцнення військової мобільності всередині ЄС. Оскільки війна в Україні продемонструвала необхідність швидкого перекидання військових підрозділів, техніки та боєприпасів, ЄС почав активно інвестувати у вдосконалення транспортної інфраструктури, спрощення процедур митного оформлення військових вантажів та узгодження залізничних стандартів між різними країнами. Це дозволяє забезпечити оперативне переміщення військ та техніки в разі кризи, що є критично важливим для захисту східного флангу Європи [17].

65

Крім внутрішніх ініціатив, Європейський Союз посилив військову співпрацю з НАТО. Хоча ЄС і НАТО є окремими структурами, війна в Україні змусила їх налагодити більш тісну координацію в питаннях безпеки, військової допомоги та стратегічного планування. Країни ЄС, які є членами НАТО, суттєво збільшили оборонні витрати та активно підтримують Україну

зброєю, розвідданими та фінансовою допомогою. Крім того, НАТО та ЄС спільно розробляють плани щодо захисту енергетичної та транспортної інфраструктури, яка стала мішенню для російських атак.

Окремої уваги заслуговує європейська ініціатива з підтримки України, яка стала одним із головних пріоритетів безпекової політики ЄС. Окрім фінансової допомоги, країни Європейського Союзу взяли на себе зобов'язання щодо навчання українських військових, надання військової техніки та гуманітарної підтримки. Було створено Європейську тренувальну місію для українських військових, яка забезпечує навчання бійців Збройних сил України відповідно до стандартів НАТО, а також надає експертні консультації щодо використання західного озброєння.

Ще одним важливим аспектом європейської безпекової політики стало посилення санкційного тиску на Росію. Економічні санкції, запроваджені ЄС, спрямовані на скорочення фінансових можливостей Кремля фінансувати війну. Особливу роль відіграє обмеження експорту технологій подвійного призначення, що ускладнює для Росії виробництво сучасного озброєння та військової техніки. Крім того, країни ЄС значно зменшили залежність від російських енергоресурсів, що стало стратегічним ударом по економіці РФ.

Таким чином, війна в Україні спричинила масштабний перегляд європейської стратегії безпеки та призвела до створення нових військових ініціатив. ЄС більше не покладається виключно на дипломатичні методи вирішення конфліктів, а активно розбудовує власні оборонні сили, нарощує військовий потенціал і поглиблює співпрацю з НАТО. Це дозволяє не лише ефективно реагувати на поточні загрози, а й формувати нову архітектуру

66

безпеки в Європі, яка має забезпечити захист від потенційних військових конфліктів у майбутньому [2].

3.2. Посилення військово-політичних альянсів і формування нових блоків

Після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 році міжнародна система безпеки зазнала суттєвих трансформацій. Війна стала каталізатором для створення нових оборонних союзів, зміцнення стратегічних партнерств і поглиблення військової співпраці між демократичними країнами світу. Російська агресія проти України змусила країни Європи, Північної Америки та Азії переглянути свою оборонну політику, посилити спільну військову координацію, наростити витрати на оборону та створити нові формати військово-політичної співпраці для стримування агресивних дій Москви.

Одним із найважливіших наслідків війни стало розширення та зміцнення Північноатлантичного альянсу. Російська загроза зробила вступ до НАТО привабливим для країн, які раніше дотримувалися нейтралітету. Насамперед це стосується Фінляндії та Швеції, які подали заявки на членство у 2022 році. Вступ цих країн до НАТО значно зміцнив обороноздатність Альянсу, особливо на північному фланзі. Фінляндія, яка має понад 1300 км спільного кордону з Росією, стала стратегічно важливим членом Альянсу, дозволяючи НАТО значно розширити можливості оборони Балтійського регіону. У відповідь на це Росія змушена була перегрупувати частину своїх військ і ресурсів, що послабило її можливості ведення війни в Україні.

Крім розширення НАТО, активізувалася співпраця всередині Альянсу, зокрема між США, Великою Британією, Польщею, країнами Балтії та Румунією. Польща стала ключовим військовим хабом, через який проходить основна частина військової допомоги Україні. У відповідь на зростання загроз Польща різко збільшила витрати на оборону до 4% ВВП, що є найвищим показником серед країн НАТО. Також країна розгорнула масштабну програму

модернізації своєї армії, закупаючи сучасні танки Abrams, системи ППО Patriot, ракетні системи HIMARS та бойову авіацію. Це значно посилює обороноздатність Східної Європи та ускладнює будь-які потенційні агресивні

дії Росії в цьому регіоні [67].

На фоні зростання загроз у Чорноморському регіоні активізувалася військова співпраця між Україною, Румунією, Болгарією та Туреччиною. Російська агресія поставила під загрозу стабільність Чорного моря, що змусило ці країни розширити оборонну координацію, посилити патрулювання та зміцнити систему повітряного та морського спостереження. Туреччина, хоча й займає особливу позицію щодо війни, відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки Чорноморського регіону, зокрема завдяки контролю над протоками Босфор і Дарданелли.

Одним із нових форматів оборонного партнерства стала ініціатива "Рамштайн", яка об'єднала понад 50 країн світу для координації військової допомоги Україні. Це безпрецедентний випадок у сучасній історії, коли настільки велика коаліція держав об'єднала свої зусилля для підтримки країни, яка зазнала агресії. На зустрічах у форматі "Рамштайн" країни-учасниці ухвалюють рішення про передачу Україні озброєння, боєприпасів, систем ППО, бронетехніки та інших критично важливих ресурсів. Завдяки цьому формату Україна отримала такі сучасні системи, як Patriot, Leopard 2, Challenger 2, Abrams, HIMARS та інші передові види озброєння [37].

Таблиця 3.2.

Основні оборонні ініціативи після початку війни

№	Ініціатива	Країни-учасники	Основні цілі
1	Рамштайнський формат	50+ країн НАТО та партнерів	Постачання зброї Україні, військові навчання
2	Європейський оборонний фонд	ЄС	Фінансування військових проєктів, розробка озброєння
3	Балто-Чорноморський союз	Польща, Литва, Латвія, Естонія, Україна	Координація оборони східного флангу НАТО
4	AUKUS	США, Велика Британія, Австралія	Посилення оборони в Індійському Тихоокеанському регіоні

сформовано автором на основі джерела [26]

Крім суто військової допомоги, війна спричинила посилення співпраці між розвідувальними службами союзників. США, Велика Британія та країни НАТО значно розширили обмін розвідувальними даними, що дозволяє Україні отримувати актуальну інформацію про пересування військ противника, плани ударів та вразливі місця російської оборони. Завдяки цій координації Україна змогла здійснити ефективні удари по російських військових об'єктах, складах боєприпасів, командних пунктах та логістичних вузлах, що суттєво ускладнило наступальні операції РФ.

Значного розвитку набули й стратегічні партнерства у сфері кібербезпеки. Враховуючи масовані кібератаки, які Росія здійснює на критичну інфраструктуру України та країн Заходу, було створено кілька міжнародних кіберкоаліцій, які координують захист державних та військових інформаційних систем. НАТО, ЄС, США та провідні технологічні компанії, такі як Microsoft, Google, Amazon, активно допомагають Україні відбивати кібератаки, запобігати витоку конфіденційних даних та захищати стратегічні цифрові ресурси.

Окремим напрямом нових військово-політичних союзів стало зміцнення оборонного співробітництва в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. США, Японія, Південна Корея, Австралія та Велика Британія значно розширили взаємодію у військовій сфері, оскільки війна в Україні показала, що потенційна агресія з боку Китаю проти Тайваню є цілком реальною загрозою. Вашингтон активізував військові навчання у Тихоокеанському регіоні, розширив військову присутність у Японії та Південній Кореї, а також почав співпрацю з Індією в питаннях оборонної стратегії [25].

Нарешті, важливим аспектом нових стратегічних партнерств стала інтеграція України в систему західної безпеки. Хоча Україна поки що не є членом НАТО, вона отримала статус головного партнера Альянсу та поступово адаптує свою армію до стандартів НАТО. Проводиться реформа українського оборонного сектору, модернізуються збройні сили,

впроваджуються стандарти бойової підготовки, а також ведуться переговори про гарантії безпеки від західних держав.

Таким чином, війна в Україні стала каталізатором для формування нових оборонних союзів, зміцнення військових альянсів та посилення стратегічних партнерств по всьому світу. НАТО значно розширило свою військову присутність, країни ЄС почали активніше нарощувати оборонні бюджети, а коаліція союзників забезпечує безпрецедентну підтримку Україні. Ці зміни суттєво зміцнили систему міжнародної безпеки та створили нові механізми для стримування агресивних режимів, таких як Росія та Китай.

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну країни Балтії, Скандинавії та Польща активізували військово-політичну взаємодію, спрямовану на зміцнення безпеки регіону та підготовку до потенційних загроз. Ці країни вже мали спільний інтерес у сфері оборони, однак нова геополітична ситуація змусила їх значно посилити співпрацю у військовому, розвідувальному та економічному аспектах. Балтійський регіон традиційно розглядався як вразлива зона перед потенційною російською агресією, оскільки Литва, Латвія та Естонія мають прямий кордон із Росією або її союзником Білоруссю, а Польща залишається ключовим стратегічним центром для перекидання військ НАТО. Водночас Скандинавські країни, особливо Фінляндія та Швеція, після довгого періоду нейтралітету вирішили кардинально змінити свою оборонну політику, прагнучи більшої інтеграції з НАТО та країнами регіону.

Одним із ключових аспектів взаємодії стало посилення оборонної співпраці між Балтійськими країнами та Польщею. Польща стала основним військовим партнером Литви, Латвії та Естонії, розгортаючи на своїй території значний військовий контингент НАТО, модернізуючи власні Збройні сили та сприяючи зміцненню безпеки всього регіону. Польський уряд активно інвестує в розвиток військової інфраструктури, закуповує сучасне озброєння, таке як танки Abrams, системи протиповітряної оборони Patriot, реактивні системи залпового вогню HIMARS, а також бойову авіацію. Це дозволяє

Польщі створити потужний військовий щит на східному фланзі НАТО, що є критично важливим для оборони Балтійських країн, які не мають значного військового потенціалу [26].

Окрім цього, було посилено військову інтеграцію через програму Enhanced Forward Presence (EFP), в рамках якої у Литві, Латвії, Естонії та Польщі дислоковані багатонаціональні батальйони НАТО. Країни Балтії продовжують нарощувати свою обороноздатність, закуповуючи новітні системи ППО, модернізуючи бронетехніку та розширюючи співпрацю з іншими державами-членами НАТО. Наприклад, Литва та Латвія уклали угоди про закупівлю систем HIMARS, що дозволяє їм значно покращити свої можливості у сфері ведення сучасної війни. Естонія, у свою чергу, активно розвиває свою систему кібербезпеки, оскільки має один із найсильніших у Європі центрів протидії кібератакам.

Скандинавські країни також відіграють важливу роль у новій безпековій архітектурі регіону. Вступ Фінляндії до НАТО та очікуваний вступ Швеції стали історичними подіями, які значно зміцнили оборону Північної Європи. До цього обидві країни дотримувалися політики нейтралітету, але війна в Україні змінила їхній підхід до безпеки. Фінляндія, яка має найдовший кордон із Росією серед країн ЄС, тепер є повноцінним членом Альянсу, що дозволяє НАТО значно розширити свою військову присутність у регіоні. Це також змушує Росію перерозподіляти свої військові ресурси, що ослаблює її здатність вести бойові дії в Україні [53].

Швеція, хоча ще не завершила процес вступу до НАТО, вже бере активну участь у регіональних оборонних ініціативах. Швеція та Фінляндія посилили співпрацю з Балтійськими країнами, Польщею та Норвегією в межах Nordic Defence Cooperation (NORDEF) – оборонного альянсу, який об'єднує зусилля країн Північної Європи для протидії військовим загрозам. В рамках NORDEF країни-учасниці домовилися про спільне військове планування, спрощення процедур пересування військових підрозділів через

Окрім військової інтеграції, посилилася й економічна співпраця між країнами Балтії, Скандинавії та Польщею у сфері енергетичної безпеки. Після початку війни Європейський Союз зосередився на зменшенні залежності від російських енергоресурсів, і Балтійський регіон став одним із ключових у цьому процесі. Країни Балтії відключилися від російської електромережі та приєдналися до європейської системи ENTSO-E, що дозволило їм отримувати електроенергію з ЄС без ризику енергетичного шантажу з боку Росії. Польща, у свою чергу, завершила будівництво газопроводу Baltic Pipe, який дозволяє транспортувати газ із Норвегії через Данію до Центральної та Східної Європи, що значно знизило енергетичну залежність від Росії.

Країни регіону також приділяють значну увагу зміцненню кібербезпеки. Російські хакери регулярно атакують державні установи, банки та критично важливу інфраструктуру в країнах Балтії та Польщі, тому було створено спільні центри протидії кібератакам. Наприклад, у Таллінні функціонує Кооперативний центр кіберзахисту НАТО (CCDCOE), який координує заходи з кібероборони та навчає спеціалістів з кібербезпеки з усієї Європи.

Ще одним важливим аспектом посилення взаємодії є розвиток інфраструктурних проєктів. Одним із ключових проєктів стала ініціатива Rail Baltica – залізничний коридор, що з'єднає країни Балтії з Польщею та Західною Європою. Цей проєкт має не лише економічне, а й стратегічне значення, оскільки дозволяє швидко перекидати військові підрозділи між країнами регіону, що є важливим елементом оборонної політики НАТО.

Таким чином, війна в Україні стала каталізатором для посилення оборонної та економічної інтеграції між країнами Балтії, Скандинавії та Польщею. Вони не лише розширили військову співпрацю в межах НАТО та регіональних оборонних ініціатив, а й зробили значний внесок у зміцнення енергетичної безпеки, кіберзахисту та транспортної інфраструктури. Ці зміни суттєво підвищили стійкість регіону перед потенційними загрозами та

3.3. Вплив війни на політику ядерного стримування

Російсько-українська війна кардинально змінила підходи світових держав до питань ядерного стримування, що стало очевидним після неодноразових погроз застосування ядерної зброї з боку Кремля. До початку конфлікту стратегічний баланс ядерних сил будувався на принципах взаємного стримування, закріплених ще в період «холодної війни». Однак війна в Україні змусила багато країн переглянути свої доктрини національної безпеки, особливо з огляду на зростання ядерних ризиків та нестабільність міжнародної системи контролю над озброєннями.

Одним із найважливіших факторів перегляду доктрини ядерного стримування стала зміна риторики та дій Росії. З початку війни Кремль неодноразово використовував загрозу ядерної зброї як інструмент тиску на Захід, намагаючись стримати військову допомогу Україні. Високопосадовці Російської Федерації заявляли про можливість застосування тактичної ядерної зброї у разі «екзистенційної загрози» для країни, що спричинило зростання напруги на міжнародному рівні. Водночас, тактика ядерного шантажу виявилася ефективною лише частково, оскільки Захід не припинив підтримку України, але водночас не надав деякі види озброєнь, зокрема далекобійну зброю, побоюючись подальшої ескалації.

На тлі таких подій ядерні держави розпочали перегляд власних стратегій стримування. США, Велика Британія та Франція заявили про необхідність адаптації ядерної політики до нових загроз, а Китай та Індія – про зміцнення своїх ядерних потенціалів. США, зокрема, у своїй Оновленій ядерній доктрині 2022 року наголосили на необхідності модернізації стратегічних сил, включаючи оновлення ядерної тріади (міжконтинентальні балістичні ракети, стратегічні бомбардувальники та підводні човни). Також Сполучені Штати посилили розгортання тактичної ядерної зброї у Європі та розширили

Важливим елементом перегляду ядерної доктрини стало розширення ядерного стримування в Європі. У відповідь на ядерні погрози Росії країни НАТО почали розробляти спільні сценарії реагування, що передбачають більш активне використання тактичної ядерної зброї у разі російської агресії. Велика Британія, яка раніше заявляла про скорочення свого ядерного арсеналу, навпаки, ухвалила рішення про його збільшення, аргументуючи це необхідністю посилення стримування. Також відбулися дискусії щодо розміщення американської тактичної ядерної зброї в Польщі та інших країнах Східної Європи, що стало б серйозним кроком у бік посилення ядерного компонента європейської безпеки.

Однією з найбільш значущих змін у доктрині ядерного стримування стало посилення ролі Китаю. Пекін, який раніше зберігав відносно стриману позицію щодо ядерного потенціалу, почав активно нарощувати свої стратегічні ядерні сили. За даними західних розвідок, Китай розширює свої ядерні арсенали, будує нові шахтні установки для балістичних ракет і розвиває гіперзвукові ракети, здатні долати сучасні системи ПРО. Пекін також розглядає можливість зміни своєї доктрини «незастосування ядерної зброї першим», що є важливим сигналом для глобальної безпеки.

Водночас Індія та Пакистан, які є ядерними державами, також здійснюють перегляд своїх стратегій. Індія, яка довгий час підтримувала концепцію мінімального ядерного стримування, почала нарощувати виробництво балістичних ракет середнього та великого радіусу дії. Пакистан, у свою чергу, продовжує розвивати тактичну ядерну зброю, яка потенційно може бути використана в конфлікті з Індією. Загалом ситуація в Азійсько Тихоокеанському регіоні свідчить про зростання ролі ядерної зброї у військових доктринах країн регіону [35].

Ще одним важливим наслідком перегляду ядерної стратегії стало посилення співпраці між НАТО та союзниками у сфері ПРО (протиракетної

оборони). Зокрема, США та їхні партнери розширюють розгортання систем протиракетного захисту, таких як THAAD та Aegis Ashore, що дозволяють

74

знищувати балістичні ракети ще на ранніх етапах польоту. Це значно ускладнює можливість використання тактичної ядерної зброї з боку Росії та інших потенційних супротивників.

Російська Федерація, своєю чергою, також переглядає свою ядерну доктрину. Москва не лише активно використовує ядерний шантаж як частину своєї стратегії залякування, а й демонструє готовність до розширення свого ядерного потенціалу. В останніх доктринальних документах Кремль прямо заявляє, що готовий застосувати ядерну зброю у разі «загрози існуванню держави». Це підвищує ризики ядерної ескалації, особливо в умовах подальшого загострення конфлікту в Україні [27].

Таблиця 3.3.

Основні зміни у стратегіях ядерного стримування

№	Країна	Основні зміни в доктрині	Причини змін
1	США	Посилення ПРО, модернізація боеголовок	Загроза з боку РФ та Китаю
2	Велика Британія	Збільшення ядерного потенціалу	Російські погрози ядерного удару
3	Франція	Зміцнення ядерного компонента оборони	Послаблення безпеки в Європі
4	Росія	Ядерний шантаж, зміна доктрини щодо використання	Спроба тиску на НАТО та Україну

сформовано автором на основі джерела [2]

Крім того, війна в Україні засвідчила слабкість міжнародних механізмів контролю над ядерною зброєю. Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (New START), укладений між США та Росією, опинився під загрозою після заяв Кремля про припинення участі в інспекційних заходах. Це значно підвищило рівень недовіри між ядерними

державами та поставило під сумнів подальше функціонування системи контролю над озброєннями.

Таким чином, перегляд доктрини ядерного стримування став одним із найважливіших наслідків російсько-української війни. Загострення геополітичної ситуації змусило ключових гравців світової політики переглянути свої ядерні стратегії, збільшити інвестиції у ядерну та

75

протиракетну оборону, а також зміцнити військові союзи. Водночас зростає ризик нової гонки ядерних озброєнь, яка може призвести до подальшого розмивання механізмів міжнародного контролю над зброєю масового ураження.

Російський ядерний шантаж став одним із найбільш небезпечних проявів сучасної міжнародної кризи, що виникла внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Від перших днів війни Кремль систематично використовує загрози застосування ядерної зброї як елемент залякування, намагаючись вплинути на рішення України, країн Заходу та світової спільноти загалом. Тактика ядерного шантажу спрямована на досягнення кількох цілей: змусити Україну капітулювати, обмежити військову підтримку Києва з боку Заходу, а також створити атмосферу страху та невизначеності в міжнародних відносинах. Однак така стратегія не лише не дала очікуваних результатів, а й викликала масштабну міжнародну реакцію, що призвела до посилення санкційного, дипломатичного та військового тиску на Москву.

Перші заяви про можливість застосування ядерної зброї Росія зробила ще в перші дні повномасштабного вторгнення. 27 лютого 2022 року президент Росії Володимир Путін віддав наказ перевести стратегічні ядерні сили в режим підвищеної боєготовності. Це був явний сигнал для Заходу, що Москва готова використовувати ядерний потенціал у разі прямого військового втручання НАТО в конфлікт. Водночас ця заява мала на меті залякати Україну та її партнерів, змусивши їх до поступок у переговорах. У відповідь на це США, Велика Британія та Франція зробили низку заяв, у яких наголосили, що будь

яке застосування ядерної зброї Росією матиме катастрофічні наслідки для самого Кремля [3].

У наступні місяці Росія продовжувала використовувати риторику ядерного шантажу, зокрема на рівні високопосадовців та пропагандистських медіа. Так, колишній президент Росії Дмитро Медведєв неодноразово заявляв про можливість застосування тактичної ядерної зброї у разі «загрози територіальній цілісності» Росії. Важливим моментом стало незаконне

76

«приєднання» до складу РФ тимчасово окупованих українських територій у вересні 2022 року. Після цього Кремль почав відкрито говорити про те, що захоплені регіони є «російською територією», і будь-яка спроба їхнього звільнення Україною може розглядатися як привід для застосування ядерної зброї.

Однак така тактика не досягла своїх цілей. Західні країни не лише не припинили надавати військову допомогу Україні, а й значно її розширили. США, ЄС та НАТО почали ще активніше постачати Києву сучасні системи озброєння, включаючи далекобійні артилерійські системи, бронетехніку, системи протиповітряної оборони та сучасні ударні безпілотики. Крім того, з осені 2022 року західні лідери почали робити жорсткіші заяви щодо можливих наслідків для Росії у разі застосування ядерної зброї. Зокрема, Сполучені Штати Америки неодноразово попереджали Кремль про «катастрофічну відповідь», яка може включати не лише економічні та політичні заходи, а й військові дії проти російських військових об'єктів.

Ключовою міжнародною реакцією на ядерний шантаж Кремля стало посилення стратегічного стримування. США та їхні союзники збільшили військову присутність у Європі, розгорнули додаткові сили протиповітряної та протиракетної оборони, а також активізували навчання із застосуванням ядерного потенціалу. НАТО провело кілька масштабних військових навчань, спрямованих на відпрацювання сценаріїв реагування на ядерну загрозу. Крім того, відбулося посилення міжнародної співпраці у сфері протиракетної

оборони, зокрема США, Велика Британія, Польща та інші країни НАТО розгорнули нові системи ПРО, здатні збивати балістичні ракети.

Ще одним важливим елементом міжнародної реакції стало зростання дипломатичного тиску на Москву. Китай та Індія, які до цього часу зберігали нейтралітет у питанні російсько-української війни, почали висловлювати занепокоєння щодо загроз застосування ядерної зброї. Пекін та Нью-Делі надіслали Кремлю чіткі сигнали про неприпустимість ядерного удару, оскільки це може призвести до неконтрольованої ескалації та глобальної

77

катастрофи. Особливо показовими стали слова голови КНР Сі Цзіньпіна, який під час зустрічі з Путіним заявив, що використання ядерної зброї в сучасних конфліктах є неприйнятним [70].

Водночас Генеральна Асамблея ООН ухвалила кілька резолюцій, які засуджують ядерний шантаж Росії та закликають до дотримання міжнародних норм у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. Важливу роль у цьому процесі відіграли також ядерні держави, зокрема США, Велика Британія та Франція, які наголосили на необхідності збереження існуючих міжнародних договорів у сфері контролю над ядерними озброєннями.

Ще одним аспектом міжнародної реакції на російський ядерний шантаж стало посилення санкційного тиску. Країни Заходу розширили санкції проти російського військово-промислового комплексу, що ускладнило для Москви розробку та виробництво нових систем озброєння. Було також запроваджено нові обмеження на експорт високотехнологічних компонентів, які використовуються в російській ракетній програмі. Це суттєво знизило здатність Росії модернізувати свій ядерний арсенал та розвивати нові засоби доставки.

Таким чином, російський ядерний шантаж став серйозним викликом для міжнародної безпеки, але його ефективність виявилася обмеженою. Західні країни не лише не припинили підтримку України, а й активізували військову допомогу, посилили санкції проти Росії та розширили військову присутність у

Європі. Водночас міжнародна дипломатія, включаючи позицію Китаю та Індії, також відіграла важливу роль у запобіганні ескалації ядерної загрози. У підсумку, тактика ядерного шантажу, яку застосовує Росія, дедалі більше втрачає ефективність, натомість Кремль опиняється у все більшій міжнародній ізоляції [57].

3.4. Міграційні процеси як фактор міжнародної безпеки

78

Масова міграція українців унаслідок повномасштабного російського вторгнення стала однією із найбільших міграційних криз у сучасній історії Європи. Мільйони людей були змушені залишити свої домівки через бойові дії, руйнування інфраструктури та гуманітарні загрози. Це явище створило не лише численні виклики для самих мігрантів, а й значний вплив на країни, що приймають українських біженців. Водночас міграція українців може стати важливим чинником економічного та соціального розвитку як для України, так і для держав, які стали новим домом для сотень тисяч вимушених переселенців.

За оцінками міжнародних організацій, з початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року Україну покинули понад 8 мільйонів громадян. Більшість із них вирушили до країн Європейського Союзу, зокрема до Польщі, Німеччини, Чехії, Іспанії, Італії та Франції. Значна частина українських біженців також оселилася у Канаді, Великій Британії та США. Польща стала головним центром міграції через свою географічну близькість, культурні та мовні зв'язки, а також урядові програми підтримки українців.

Одним із ключових викликів масової міграції стало забезпечення українських біженців житлом, соціальним захистом та доступом до ринку праці. У перші місяці війни багато країн відкрили свої кордони для українців, надали їм статус тимчасового захисту та спростили процедури оформлення документів. У межах Європейського Союзу українці отримали право на проживання, працевлаштування, медичне обслуговування та освіту без необхідності оформлення додаткових дозволів. Це стало безпрецедентним

кроком, що дозволив мільйонам біженців швидко адаптуватися до нових умов.

Однак інтеграція українських переселенців у європейські суспільства стикається з низкою труднощів. Насамперед мовний бар'єр залишається однією з головних перешкод для працевлаштування та соціальної адаптації. У багатьох країнах ЄС знання мови є обов'язковою умовою для отримання роботи, особливо у сфері обслуговування, освіти та державного управління. Тому багато українців змушені працювати на низькооплачуваних посадах або

79

змінювати професійну діяльність. У відповідь на це багато європейських урядів запровадили безкоштовні курси мовної підготовки для біженців, щоб полегшити їхню інтеграцію.

Ще однією проблемою є ринок праці. Хоча українці отримали право на працевлаштування, не всі країни змогли швидко адаптувати свої економічні системи до великого припливу робочої сили. В деяких державах ЄС, таких як Німеччина та Іспанія, існує високий попит на кваліфікованих працівників, що дає українцям можливість знайти роботу за спеціальністю. Однак у країнах із менш розвиненою економікою або в умовах економічної рецесії конкуренція на ринку праці значно ускладнює працевлаштування біженців. Додатковою проблемою є визнання українських дипломів та кваліфікацій, оскільки не всі країни автоматично визнають українську освіту.

Окремою складністю є соціальна адаптація біженців, особливо жінок та дітей. Більшість українських переселенців – це жінки з дітьми, оскільки чоловіки призовного віку залишилися в Україні через військовий стан. Це створює додаткові труднощі для матерів, які змушені поєднувати роботу з доглядом за дітьми. У багатьох країнах ЄС нестача місць у дитячих садках та школах ускладнює доступ українських дітей до освіти, а їхнім матерям – до роботи. Водночас наявність великої української діаспори у таких країнах, як Польща, Канада та Німеччина, значно полегшує процес соціалізації та інтеграції [56].

Позитивним аспектом масової міграції є її економічний вплив. Українці

стали активними учасниками ринку праці в багатьох країнах, сприяючи заповненню дефіциту робочої сили, особливо у сферах будівництва, транспорту, сільського господарства та медичних послуг. Це дозволило багатьом економікам Європи уникнути дефіциту робочих рук, який спостерігався після пандемії COVID-19. Крім того, українські підприємці, які переїхали за кордон, активно відкривають власний бізнес, створюючи нові робочі місця та сприяючи економічному зростанню приймаючих країн.

80

Значну роль у підтримці українців відіграють міжнародні організації та волонтерські рухи. ООН, Європейський Союз, Червоний Хрест та інші міжнародні структури надають фінансову та гуманітарну допомогу переселенцям. Крім того, багато країн впровадили програми соціальної підтримки, що включають фінансові виплати, доступ до медичних послуг та безкоштовні освітні програми. Це допомагає українцям швидше адаптуватися до нових умов життя.

Перспективи інтеграції українців у країнах Європи та світу залежать від кількох факторів. По-перше, вирішальним буде термін перебування біженців за кордоном. Якщо війна триватиме довго, частина українців, особливо молодь і висококваліфіковані працівники, можуть залишитися в приймаючих країнах на постійній основі. Це створить як виклики, так і можливості для України після війни, оскільки відтік кадрів може ускладнити економічне відновлення країни. Водночас українська діаспора за кордоном може відіграти важливу роль у залученні інвестицій та відбудові економіки.

По-друге, значну роль відіграватиме політика приймаючих країн. Якщо уряди держав, що приймають українських біженців, створять сприятливі умови для їхньої інтеграції, це сприятиме їхній економічній активності та соціальному залученню. Наприклад, програми мовної підготовки, професійної адаптації та доступу до освіти можуть значно прискорити інтеграційні процеси [55].

Таблиця 3.4.

Динаміка української міграції внаслідок війни

№	Рік	Кількість біженців (млн осіб)	Основні країни прийому
1	2022	8.1	Польща, Німеччина, Чехія, США
2	2023	6.5	Польща, Канада, Франція, Велика Британія
3	2024	5.3	Польща, Іспанія, Нідерланди
4	2025 (прогноз)	4.0	Польща, Німеччина, США

сформовано автором на основі джерела [25]